

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.584Dubrovnik)“18“
329.17(497.584Dubrovnik)“18“
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/ypn4ocl1rq9>
Primljeno: 17.3.2021.
Prihvaćeno: 24.6.2021.

SPOMENIK KAO PRIJEPORNO MJESTO. TRODNEVNA PROSLAVA OTKRIVANJA GUNDULIĆEVA SPOMENIKA U DUBROVNIKU 1893. GODINE*

IVAN GRKEŠ

SAŽETAK: Članak se bavi trodnevnom proslavom otkrivanja spomenika dubrovačkom baroknom piscu Ivanu Gunduliću 1893. godine, koju su organizirali Odbor za podignuće Gundulićeva spomenika i dubrovačka općina, kojom je tada upravljala srpsko-autonomaška koalicija. Iako su organizatori proslavu službeno predstavljali kroz prizmu slavljenja Gundulićeva života i stvaralaštva, u stvarnosti se radilo o pokušaju da se proslavi prida skriveni srpski značaj, što su prepoznali dubrovački pravaši i narodnjaci koji su različitim aktivnostima i metodama nastojali demaskirati pravu narav svečanosti. Time je proslava postala poprište političkog i simboličkog sukoba vezanog uz nacionalnu pripadnost Dubrovnik. U radu se stoga analiziraju različiti načini i metode kojima su sudionici postigli nacionalno dimenzioniranije trodnevne svečanosti.

Ključne riječi: Dubrovnik, nacionalizam, Ivan Gundulić, srbokatolicizam, 19. stoljeće

Key words: Dubrovnik, nationalism, Ivan Gundulić, Serb-Catholic ideology, 19th century

---

* Ovaj članak prerađena je verzija rada koji sam izradio 2017. godine. Ovim putem zahvaljujem svomu mentoru prof. dr. sc. Damiru Agičiću te prof. dr. sc. Tihani Petrović Leš i prof. dr. sc. Suzani Leček na pomoći i izuzetno korisnim savjetima u izradi članka.

Uvod

Proslave obljetnica postale su izrazito popularne u 19. stoljeću kada dolazi do njihova ispreplitanja s ideologijom nacionalnih pokreta. Uspjeh proslava temeljio se na primjeni simbola i ritualnih izvedbi kojima su se apstraktni pojmovi (poput nacije ili države) mogli učiniti stvarnima ili “opipljivima”.¹ Proslave su zbog toga postale pravi medij za odašiljanje političkih poruka u javnosti koje su često mogle odudarati od službenih stavova vladajućih elita. U ovom radu usredotočit ćemo se na jednu sličnu proslavu koja je pokazala snažno prelamanje nacionalne problematike na dubrovačku lokalnu svakodnevicu.² Riječ je o trodnevnoj proslavi koju su povodom otkrivanja spomenika dubrovačkom piscu Ivanu Gunduliću 1893. godine organizirali Odbor za podignuće Gundulićeva spomenika i dubrovačka općina, kojom je tada upravljala srpsko-autonomaška koalicija. U javnosti je proslava službeno bila predstavljena kroz prizmu slavljenja Gundulića kao najvažnijeg dubrovačkog i južnoslavenskog pisca. Iako se na prvi pogled činilo da se proslavom zaobilazi nacionalno ideologiziranje, vjerojatno zbog opreza organizatora od izazivanja sukoba s državnim vlastima, u stvarnosti se radilo o prikrivenom pokušaju da se proslavi prida prosrpski značaj. To su prepoznali pravaški i narodnjački političari koji su različitim metodama i aktivnostima demaskirali pravu narav svečanosti koja je na kraju završila suprotno od očekivanja organizatora: postala je poprište političkog sukoba dubrovačkih pravaša i narodnjaka te pristaša Srpske stranke, vezanog uz nacionalnu pripadnost Dubrovnika. Stoga je usprkos političkim namjerama proslava protekla u općehrvatskom duhu čime je u javnost putem novina odaslana snažna poruka o nacionalnoj pripadnosti Dubrovnika.

¹ David I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*. New Haven: Yale University Press, 1988: 13, 21; Suzana Leček, »Osjetiti naciju: nacionalne proslave u međuratnoj Hrvatskoj«, u: *Historiae patriae-que cultor. Zbornik u čast Mate Artukovića u prigodi njegovog 65. rođendana*, ur. Suzana Leček. Slavonki Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2019: 403, s uputom na: Anthony D. Smith, *National Identity*. Reno: Penguin Books, 1991: 77.

² O sličnim nacionalnim proslavama koje su se odvijale u 19. stoljeću vidi: Barbara Đurasović, »Hrvatsko-srpski odnosi u središtu proslava blagdana svetog Vlaha u Dubrovniku (1891-1914)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 58 (2020): 283-319, Filip Šimetin Šegvić, *Patriotizam i bunt: Franjo Josip I. u Zagrebu 1895. godine*. Zagreb: Srednja Europa, 2014. Nacionalnim proslavama u međuratnoj Hrvatskoj bavila se Suzana Leček, vidi: *Osjetiti naciju: nacionalne proslave u međuratnoj Hrvatskoj*: 403-437.

Dosadašnja istraživanja naslovne teme naglasak su stavljala na političko-povijesnu interpretaciju događanja vezanih uz proslavu.³ U ovom radu pokušat ću ponuditi drugačiji pristup. Bavit ću se sljedećim pitanjima: prvo, na koji su način pripadnici nacionalno-političkih pokreta proslavu podizanja Gundulićeva spomenika nastojali nacionalno obojiti te koliko su uopće u tome uspjeli; drugo, kakvu su ulogu u nacionalnom dimenzioniranju proslave imali simboli i ritualne izvedbe; i treće, u kojoj je mjeri spomenik postao simbol okupljanja zajednice, a u kojoj je mjeri postao simbol podjele unutar nje. U istraživačkom smislu u radu polazim od analize simbola i rituala te se usmjeravam na metode i prakse kojima su sudionici Gundulićevu proslavu nastojali nacionalno obojiti.⁴ Nacionalno dimenzioniranje trodnevne proslave zbog toga ću pratiti kroz

---

³ Među prvima se ovom temom bavio Tijas Mortigijja u radu »Političko značenje otkrića Gundulićeva spomenika.«, u: *Gundulićev zbornik: o 350-godišnjici rođenja i 300. godišnjici smrti*, ur. Blaž Jurišić. Zagreb: Matica hrvatska, 1938: 117-122. Mortigijja se usmjerio na politički značaj manifestacije koju je prikazao kao nacionalni sukob Hrvata i Srba. Svečanošću podizanja Gundulićeva spomenika bavio se i Ivo Perić u radovima: »Proslava otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Forum* 4-6 (1993): 391-405; Ivo Perić, *Dubrovačke teme XIX. st.* Zagreb: Matica hrvatska, 1997. Perić je kao i Mortigijja događaju pristupio s pozicije političke historije te je u djelovanju Srba katolika vidio genezu političkih zbivanja 90-ih godina 20. stoljeća. U novije vrijeme ovom temom bavili su se Iva Milovan i Nevio Šetić, vidi: »Dva općehrvatska skupa iz 1890. i 1893. i njihovo nacionalno integracijsko značenje.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 46 (2008): 227-258. Autori su proslavi pristupili kao manifestaciji koja je imala utjecaj u afirmiranju hrvatske ideje na širem prostoru Dalmacije. Na turistički značaj proslave upozorio je Nikola Šubić u radu »Otkrivanje spomenika Ivanu Gunduliću 1893. godine u Dubrovniku.« *Ekonomska misao i praksa* 11/1 (2002): 175-179.

⁴ Ritualni i simboli stvaraju snažan emocionalni naboj u odnosu na obične verbalne iskaze, zbog čega su pogodno sredstvo za korištenje u političke svrhe, vidi: Charles Turner, »Nation and Commemoration.«, u: *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ur. Gerard Delanty i Krishan Kumar. London: SAGE Publications, 2006: 209-210. Preko rituala i simbola političari mogu "postvariti" naizgled apstraktne koncepte kao što su nacija ili država. Ritualima i simbolima stoga se može legitimirati aktualni politički poredak i odnosi moći, ali se isto tako može postići kontraefekt u vidu odašiljanja poruke drugačije od one prvotno planirane. O primjeni rituala i simbola u nacionalnoj politici vidi: D. I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*. Konceptija izvedbe na kojoj se temelje rituali u teorijskom se smislu može smjestiti u područje simboličkog interakcionizma, vidi: Vjekoslav Afrić, »Simbolički interakcionizam.« *Revija za sociologiju* 19-1/2 (1988): 1-13. U kontekstu kulture sjećanja izvedbe mogu potvrđivati značenja koja se upisuju u prostor ili poslužiti kao instrument drugačijeg tumačenja prostora, vidi: Valentina Gulin Zrnić i Nevena Škrbić Alempijević, *Grad kao susret. Etnografije zagrebačkih trgova*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2019. Općenito o koncepciji izvedbe i njenoj primjeni u politici vidi: Erving Goffman, *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopolitika, 2000; Paul Connerton, *How society remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

aspekt različitih političkih okupljanja na otvorenom održanih za vrijeme trajanja proslave; na pojedinim su okupljanjima sudionici posegnuli za različitim oblicima simboličko-ritualnih izvedbi s ciljem da se čitav prostor Dubrovnika obilježi u nacionalnom smislu. Simboličko-ritualne izvedbe koje će se u radu pratiti tipološki se mogu podijeliti u četiri kategorije: verbalni iskazi (politički slogani i deklaracije, himne, pjesme...); ikonografski simboli (slike, zastave, bedževi, poster, portreti...); posjeti mjestima sjećanja (grobovi, spomenici) i simboličko potvrđivanje nacionalnog prostora (putovanja, izleti).⁵

Rad je u metodološkom smislu utemeljen na analitičko-interpretativnoj metodi. Njegov će doprinos, pored pokušaja iznošenja drugačije interpretacije događanja, biti u nastojanju da se zahvati široka paleta izvora, od arhivske i novinske građe⁶ do fotografija i spomen-vijenaca vezanih uz proslavu.⁷ Zbog toga će se očekivani istraživački doprinos rada kretati unutar subdisciplina političke historije i historijske antropologije. Rad će biti podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu rada središnja će se problematika kontekstualizirati iznošenjem političke pozadine vezane uz gradnju spomenika te događanjima koja su prethodila svečanosti. Drugi dio rada usmjerit će se na analizu simbola i ritualnih ponašanja te će se primarno temeljiti na novinskim izvorima.

---

⁵ Navedena tipologija preuzeta je iz knjige Miroslava Hrocha *Das Europa der Nationen*. U njoj Hroch navodi sljedeću tipologiju simbola: 1) javne aktivnosti (parade, proslave, sprovodi, skupovi...), 2) verbalni iskazi (slogani, deklaracije, pjesme, himne), 3) ikonografski simboli (fotografije, portreti, slike, zastave, bedževi, poster), 4) spomenici te 5) prostor i njegovi pojedini dijelovi. Vidi: Miroslav Hroch, *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005: 208-209. Budući da se u slučaju Gundulićeve proslave na jednome mjestu prožimaju svi navedeni oblici simbola, u radu sam originalnu Hrochovu koncepciju u određenoj mjeri izmijenio uvodeći podjelu na klasična okupljanja na otvorenom (politički skupovi) te ona okupljanja koja su bila izrazito prožeta simbolima i ritualima.

⁶ Arhivsku građu čini dokumentacija Odbora za podignuće Gundulićeva spomenika i brzozavi povodom završetka svečanosti. HR-DADU-93-Općina Dubrovnik – Dubrovnik (1815-1918)-Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa. Analizirane su i novine *Crvena Hrvatska*, *Dubrovnik* i *Obzor*. Događaji koji se prate u novinama obuhvaćaju razdoblje od 1. siječnja do 1. listopada 1893. godine.

⁷ Dubrovački muzeji, DUM KPM: D-1220, D-1220-1, D-1220-2, D-1220-3, DUM KPM VR2-769-DUM, KPM VR2-810. Ovim putem zahvaljujem višim kustosima Dubrovačkih muzeja Marini Filipović i Tonku Marunčiću na pomoći i susretljivosti u pronalaženju i omogućavanju rada na muzejskoj građi. Zahvalnost također dugujem osoblju Znanstvene knjižnice u Dubrovniku i Državnog arhiva u Dubrovniku.

Politička pozadina otkrivanja Gundulićeva spomenika

Od pojave ideje o podizanju Gundulićeva spomenika do organizacije svečanosti povodom otkrivanja spomenika prošlo je nešto više od jednog desetljeća. U tom razdoblju dogodio se niz promjena na dubrovačkoj političkoj sceni koja je krajem 19. stoljeća postala izrazito dinamična.⁸ Tadašnje političke odnose obilježavala je stranačka polariziranost i podijeljenost na više nacionalno-političkih pokreta: pravaški, narodnjački, srpski i autonomaški. U odnosu na Bansku Hrvatsku koja je 1868. godine formalno riješila svoj autonomni položaj unutar ugarskog dijela Monarhije, Dubrovnik je sve do 1918. godine bio dijelom Kraljevine Dalmacije, najzaostalije pokrajine austrijskog dijela Monarhije. Njegov snažni povijesni identitet, ali i izoliranost od ostatka hrvatskih zemalja pogodovali su složenoj nacionalnoj situaciji koja je imala jak lokalni predznak, što je dovelo do pojave nacionalnih pokreta koji su uporište pronalazili u dubrovačkom identitetu.⁹ To svakako nije bila isključivo dubrovačka specifičnost. Naime, komparativni primjeri iz povijesti drugih mediteranskih

⁸ Za problematizaciju političkih zbivanja u Dubrovniku i širem hrvatskom prostoru u 19. stoljeću vidjeti: Jaroslav Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda: g. 1860-1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1968; Nikša Stančić, »Hrvatstvo, srpstvo i jugoslavenstvo u Dalmaciji u vrijeme narodnog preporoda.« *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1970): 229-238; Ivo Perić, *Pero Čingrija*, Dubrovnik: Časopis Dubrovnik, 1988; Ivo Banac, »Vjersko 'pravilo' i dubrovačka iznimka: geneza dubrovačkog kruga 'Srba katolika'« *Dubrovnik* 1-2 (1990): 179-210; Ivo Perić, *Mladi Supilo*. Zagreb: Školska knjiga, 1996; Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808. – 1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999; Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*. Zagreb: Dom i svijet, 2002; Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, sv. 2, Split: Marjan tisak, 2004; Tihomir Rajčić, »Srpski nacionalni pokret u Dalmaciji u XIX. stoljeću.« *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 47 (2005): 341-361; Tihomir Rajčić, »Sava Bjelanović i njegova struka u Srpskoj stranci u Dalmaciji 80-tih godina XIX. stoljeća (vjerska gledišta)« *Croatica Christiana periodica* 58 (2006): 167-186; Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*. Zagreb: Srednja Europa, 2006; Nikola Tolja, *Dubrovački Srbi katolici. Istine i zablude*. Dubrovnik: vlastita naklada, 2011; Marko Trogrić i Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam international, 2015; Stjepan Ćosić, »Tko su bili i kakvu su politiku vodili dubrovački Srbi Katolici?«, u: Antun Stražičić, *Dubrovački koluri. Uspomina i pad srbokatolika*, priredio Stjepan Ćosić. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018: 5-30.

⁹ Iako je sama koncepcija nacije modernog postanka, mitovi, simboli i tradicija na koju se nacija oslanja pripadaju starijim, već formiranim identitetima. Vidi: Anthony D. Smith, *Myths and Memories and the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999; Anthony D. Smith, *Chosen Peoples*. Oxford: Oxford University Press, 2003. O modernističkom tumačenju nacije kao "izmišljene tradicije" vidi: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983; Eric Hobsbawm, »Mass – Producing Traditions: Europe, 1870-1914.«, u: *The Invention of Tradition*, ur. Eric Hobsbawm i Terence Ranger. Cambridge: Cambridge University Press, 1983; Benedict Anderson, *Nacija: Zamišljena zajednica. Razmatranje o porijeklu i širenju nacionalizama*, prevele Nataša Čengić i Nataša Pavlović. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

gradova u 19. stoljeću (npr. Venecije i Barcelone) pokazuju koliko je periferni položaj igrao ulogu u revitalizaciji lokalnih identiteta i posljedičnog slabljenja utjecaja središnje državne vlasti.¹⁰ Na primjerima Dubrovnika i Venecije to je bilo još izraženije. Prometna i politička izoliranost obaju gradova te gospodarsko nazadovanje u 19. stoljeću doveli su do pojave antiaustrijskog sentimenta te posljedičnog oživljavanja starih identiteta temeljenih na municipalnoj tradiciji, kojima je u vremenu nacionalizma pridani novi sadržaj.¹¹ U Dubrovniku se to ogledalo u pojavi autonomaškog i srbokatoličkog pokreta. Prvi je potencirao lokalni identitet i talijansku kulturu, dok je drugi pokušao vezati dubrovački etnicitet uz srpsku nacionalnu ideju zaobilazeći tadašnje “vjersko pravilo” koje je nacionalne identitete vezivalo uz vjeru. Ti su se pokušaji zasnivali na danas zastarjelim i potpuno netočnim tvrdnjama o štokavskom narječju kao odrednici srpstva te na jakom političkom položaju tadašnje Kraljevine Srbije na koju se gledalo kao moguće ishodište ujedinjenja južnoslavenskih naroda.¹²

¹⁰ U Veneciji je višestoljetna municipalna tradicija u 19. stoljeću bila utkana u snažni lokalni identitet koji se javio kao reakcija na antiaustrijski sentiment, potaknut teškim gospodarskim i društvenim stanjem. Vidi: David Laven, »Venice 1848-1915: The Venetian Sense of the Past and the Creation of the Italian Nation.«, u: *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe 1848-1914*, ur. William Whyte i Oliver Zimmer. New York: Palgrave Macmillan, 2011: 47-74. Identičan primjer nudi grad Barcelona u kojemu je 1888. godine održana svjetska izložba koja je doprinijela artikuliranju lokalnog identiteta. Vidi: Stephen Jacobson, »Interpreting Municipal Celebrations of Nation and Empire: The Barcelona Universal Exhibition of 1888.«, u: *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe 1848-1914*, ur. William Whyte i Oliver Zimmer. New York: Palgrave Macmillan, 2011: 47-74. Sličan primjer za komparaciju sa zbivanjima na sjeveru Europe vidi: Henk te Velde, »The Nation is a Town: The Netherlands and the Urban Content of the National ‘Imagined Community’.«, u: *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe 1848-1914*, ur. William Whyte i Oliver Zimmer. New York: Palgrave Macmillan, 2011: 234-257.

¹¹ David Laven, *Venice 1848-1915*: 49-50; Josip Bersa u nekoliko primjera progovara o antiaustrijskom sentimentu u Dubrovniku, vidi: Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941: 102.

¹² Pokret Srba katolika u društvenom smislu bio je heterogen, činili su ga pripadnici inteligencije i dijela plemstva. Vidi: Barbara Đurasović i Jadran Jeić, »Utjecaj lista *Pravo* (1895-1896) na jačanje hrvatske nacionalne ideologije u Dubrovniku krajem 19. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 57 (2019): 231, bilješka 37. Usprkos zalaganju za srpsku nacionalnu ideju, dubrovački Srbi katolici nikad nisu naišli na zadovoljavajuću potporu među dalmatinskom Srpskom strankom zbog protivljenja konzervativne struje koja se čvrsto držala konfesionalnog ekskluzivizma te je u pokretu Srba katolika vidjela prijetnju po cijeli srpski pokret u Dalmaciji (Stjepan Ćosić, »Tko su bili i kakvu su politiku vodili dubrovački Srbi katolici?«, u: Antun Stražičić, *Dubrovački koluri. Uspori i pad srbokatolika*, priredio Stjepan Ćosić. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018: 14, 21, 22). O političkom *modus operandi* Srba katolika vidi: A. Stražičić, *Dubrovački koluri*: 2018.

Otpor srbokatoličkom pokretu pružali su dubrovački narodnjaci i pravaši, okupljeni oko Pera Čingrije i Frana Supila, koji su se zalagali za hrvatsku državno-pravnu ideju.¹³ Od izbora za Dalmatinski sabor 1869. godine pa sve do 80-ih godina 19. stoljeća Dubrovnik je bio čvrsta narodnjačka utvrda. Prvi poraz dubrovačkih narodnjaka dogodio se 1889. godine kada od udružene srpsko-autonomaške koalicije gube predstavnika u Carevinskom vijeću, a odlučujući udarac potom im je zadan 1890. godine kada koalicija osvaja većinu mjesta na općinskim izborima.¹⁴ Na čelo dubrovačke općine tada je kao kompromisni kandidat zasjeo dubrovački vlastelin Frano Gondola (Gundulić), koji će tu funkciju obavljati u dva mandata, sve do 1899. godine.¹⁵ Paralelno s jačanjem srpsko-autonomaške koalicije pravaštvo u Dubrovniku dobiva prepoznatljive konture, iako je ono u Dubrovniku prisutno još od 80-ih godina 19. stoljeća. Glavno mjesto okupljanja dubrovačkih pravaša i narodnjaka postao je časopis *Crvena Hrvatska*, koji je 1891. godine pokrenuo Frano Supilo. Reakcija na njegovo izlaženje bila je pojava lista *Dubrovnik* 1892. godine, koji je postao glasilo dubrovačkih Srba katolika.¹⁶ Oba časopisa promicala su političke stavove vlastitih stranaka te je među njima nerijetko dolazilo do žešćih polemika i sukoba.

Ideja o postavljanju Gundulićeva spomenika

U arhivskoj građi Odbora za podignuće spomenika Ivanu Gunduliću sačuvana je dokumentacija koja svjedoči o dugogodišnjoj djelatnosti (1880-1893) ovoga tijela na podizanju spomenika i organizaciji svečanosti povodom njegova otkrivanja. Među odborskom dokumentacijom tako se nalaze "Proglas" i "Molba Dubrovačke omladine" iz 1880. godine s kojima započinje čitava priča

¹³ Vidi: I. Perić, *Mladi Supilo*: 52; B. Đurasović, »Hrvatsko-srpski odnosi u središtu proslava blagdana svetog Vlaha u Dubrovniku (1891-1914)«, 315-318.

¹⁴ O padu dubrovačke općine pod srpsko-autonomašku vlast vidi: Ivo Perić, »Međustranačke političke borbe u Dubrovniku za prevlast u općinskom vijeću (1890-1899)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 42 (2004): 212-213.

¹⁵ Frano Gondola bio je posljednji potomak starih vlasteoskih obitelji Ghetaldi i Gondola (Gundulić). Bio je senator u Carevinskom vijeću te je nosio titulu dvorskoga komornika (I. Perić, *Mladi Supilo*: 52). Živopisna sjećanja na Frana Gondolu donosi Antun Stražičić u svojim sjećanjima (A. Stražičić, *Dubrovački koluri*: 53-57).

¹⁶ Vidi: Ivo Perić, »Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 18 (1980): 349-535.

vezana uz podizanje spomenika.¹⁷ U oba dokumenta predloženo je da se 1888. godine, kada se navršavala 300. godišnjica pjesnikova rođenja, Gunduliću podigne spomenik. Za tu je svrhu uspostavljen Odbor za podignuće spomenika Ivanu Gunduliću (dalje: Odbor) na čijem se čelu nalazio grof Medo Pucić te “prisjedništvo” koje su sačinjavali ugledni dubrovački intelektualci poput Pera Budmanija, Ivana Kaznačića, Mata Vodopića i Luka Zore.¹⁸ Planirani rok za postavljanje spomenika na samu obljetničku godinu, unatoč optimizmu pojedinih članova, ipak nije bio dostignut. Razlozi neuspjeha bili su prije svega financijski, ali i neplanirane okolnosti, poput smrti odbornika ili napuštanja članstva usred različitih poslovnih obveza.¹⁹ Odbor je tako djelovao u krnjem sastavu do 1891. kada je srpsko-autonomaška vlast preuzela inicijativu i formirala novi sastav Odbora na čije je čelo postavila vlastelina Marinicu

¹⁷ “Proglaš” je objavljen “o Vlasićima” 1880. godine. Dvojezično je tiskan, a potpisuje ga “Dubrovačka Omladina” (!). Namijenjen je građanstvu “i čitavom jugoslavenstvu”, koje se poziva da svojim priložima potpomognu ovu ideju. U tekstu proglasa ističe se važnost Gundulića kao osobe koja je Dubrovniku podigla spomenik svojim Osmanom zbog čega bi mu se trebalo adekvatno odužiti. Navodi se da je s tim u vezi odasлана deputacija u Općinu s molbom da se osnuje odbor koji će rukovoditi poslovima podignuća spomenika (HR-DADU-93 Općina Dubrovnik (1815-1918)-*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, “Proglaš”, b. b). “Molba dubrovačke omladine” upućena je Općini također u vrijeme Feste, pisana je ćirilicom, a potpisuju je: Antun Drobac, Matej Šarić, Vlaho Matijević, Dinko Depolo i Spira Kačić. Potpisnici su istaknuli da se ne smije propustiti prigoda koja se pruža povodom 300. godišnjice pjesnikova rođenja, a da se Dubrovčani “(...) ne oduže prema svojem najglasovitijem čovjeku”, te su zatražili osnivanje odbora za gradnju spomenika (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Molba Dubrovačke Omladine«, br. 196, 3. 2. 1880).

¹⁸ N. Tolja, *Dubrovački Srbi katolici*: 204; Hamdija Hajdarhodžić, »O podizanju Gundulićeve spomenika.« *Naše more* 10 (1963): 56. Zaključkom, koji je potpisao tadašnji načelnik Pero Čingrija, određeno je da se formira odbor koji će voditi brigu o izradi spomenika te odabiru lokacije njegova postavljanja. *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Sjednica Općinskog Vijeća«, br. 450 (9. 3. 1880).

¹⁹ Godine 1882. umro je predsjednik Odbora Medo Pucić, a godinu dana kasnije Ivan August Kaznačić. Kanonik Mato Vodopić odustao je od članstva jer je imenovan biskupom, a Odbor je napustio i Pero Budmani zbog rada na Akademijinu *Rječniku* (I. Perić, *Dubrovačke teme*: 171-172). I nakon konstituiranja novog Odbora 1891. gubitak pojedinih članova (npr. Jako Tonini) također je znao paralizirati rad odbora. Godine 1892. Odbor je napustio Božo Kurajica koji je otišao iz Dubrovnika; 31. 8. 1892. Odbor je zatražio od gradskog vijeća da im zbog prevelikog opsega posla pribavi još šest novih članova (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Slavnome c. k. Kotarskom poglavarstvu«, br. 1470, 31. 7. 1880, »Slavno Vijeće«, b. b., 31. 8. 1892, »Izveštaj odbora«, b. b., 22. 12. 1892). Kako je bilo izvjesno da planirani rok za podizanje spomenika neće biti ostvaren, u dominikanskoj crkvi je 1888. postavljena spomen-ploča. Svećenik Pavo Pavlič kasnije je pregledom knjiga umrlih ustanovio da je Gundulić pokopan u crkvi Male braće, a ne kod dominikanaca (»Grob Gjiva Frana Gundulića.« *Dubrovnik* 49/7-6 (1893): 3).

Giorgija.²⁰ Za održavanje svečanosti određen je novi datum, 20. svibnja 1893. godine, koji je pao na dan smrti Osmana, glavnog protagonista Gundulićeva povijesnog epa.²¹

Novouspostavljeni Odbor pokazao se znatno uspješnijim u radu u odnosu na prethodne. U prvih nekoliko godina rada prihod odborske blagajne, koji je u razdoblju od 1880. do 1891. iznosio 11.000 fiorina, bio je do 1893. uvećan na 15.800 fiorina, a predviđalo se dodatno povećanje prihoda za još 2.000 fiorina.²² Snažan priljev novčanih sredstava Odbor je dugovao razgranatoj mreži koja je uključivala oslonac na medijsku promidžbu (objavljivanje poziva za prikupljanje priloga u domaćim novinama) te kontaktima s brojnim uglednicima koje se moglo uključiti u akciju prikupljanja sredstava. U tom kontekstu važan je bio i oslonac na sve brojniju emigraciju, o čemu svjedoči pismo austrijskoga konzula u Buenos Airesu Miha Mihanovića koji je među iseljeništvom organizirao prikupljanje priloga za gradnju spomenika.²³

Sačuvani Program i financijski izvještaj Odbora, koji je nastao *post festum*, svjedoče o znatnoj pažnji koju je vladajuća garnitura uložila u organizaciju svečanosti. U Programu se isticalo da je “Dubrovnik dužan da se pokaže uglednim i dostojnim prošlosti (...) da pokaže da je dubrovački ponos još živ i da zna uvažiti zgode koje imaju važnost po narod”.²⁴ Zbog toga se odlučilo značajna financijska sredstva izdvojiti za organizaciju trodnevne proslave na kojoj je trebao prisustvovati velik broj uglednih gostiju za koje se osiguralo smještaj, banket, mjesta na

---

²⁰ Novi Odbor, uz predsjednika Giorgija, činili su: zamjenik Lujo pl. Bizzarro, tajnik Niko kom. Bošković, odbornici Ivo Bogoević, Luko markiz Bona, grof Brnja Caboga, Baldo Kostić, Vlaho Matijević, Jero Pugliesi, dum Stijepo Tomašević, Luko Zore i Nikola Ucović (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Izvještaj odbora«, b. b., 22. 12. 1892).

²¹ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Proglas«, b. b. (1. 7. 1892).

²² Sav prihod od oko 17.000 fiorina bio je namijenjen za izradu spomenika, dok se za troškove svečanosti očekivala pomoć Općine (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Program«, b. b., februar 1893).

²³ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Uglednom Odboru za podignuće Gundulićeva spomenika«, br. 1016 (8. 5. 1893).

²⁴ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Program«, b. b., februar 1893. Sadržaj programa potvrđuje teze Anthonyja Smitha o “naslonjenosti” modernih identiteta na stariju identitetsku podlogu. Anthony Smith, *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999: 9. Na slično upućuju i William Whyte i Oliver Zimmer koji tvrde da se u istraživanjima nacionalnih ideologija veća pažnja treba pridati njihovoj lokalnoj artikulaciji: transferu i recepciji same ideje među lokalnim stanovništvom (William Whyte i Oliver Zimmer, »Introduction.«, u: *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe 1848-1914*, ur. William Whyte i Oliver Zimmer. New York: Palgrave Macmillan, 2011: 2-3).

svečanoj tribini i na kazališnoj zabavi.²⁵ Posebnu stavku u troškovima činila su izdvajanja za kićenje i rasvjetljavanje grada te gradnju vodovoda i fontane na području Gruža gdje će gosti pristati parobrodima. Troškovnik proslave uključivao je, među ostalim, i izdvajanja za: pucanje topova (200 fiorina), glazbu (200 fiorina), barut seljanima (300 fiorina), kazališnu svečanost (400 fiorina),²⁶ narodnu zabavu i tombolu (800 fiorina) te izlet za goste u okolicu (1.000 fiorina). To je dovelo do znatnog povećanja rashoda zbog čega se Općina pristala zadužiti za 12.000 fiorina.²⁷ Prema sačuvanom financijskom izvještaju, ukupni troškovi organizacije svečanosti iznosili su otprilike 30.000 fiorina te je u konačnici nakon podmirenih obveza ostalo dugovanje od 854,30 fiorina.²⁸

Izrada i postavljanje spomenika

Na sjednici općinskog vijeća 1880. godine određen je opseg djelatnosti Odbora. Od primarnog je značenja bilo organiziranje prikupljanja sredstava za gradnju spomenika i odabir adekvatne lokacije za njegovo postavljanje.²⁹ Na sjednici vijeća 1882. godine izneseni su prijedlozi vezani uz izgled spomenika i lokaciju njegova postavljanja. Određeno je da kip bude napravljen od bijeloga kararskog mramora sa zamjetnim podnožjem.³⁰ Posao izrade spomenika pripao

²⁵ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Program«, b. b., februar 1893.

²⁶ O znatnoj posvećenosti novog Odbora organizaciji svečanosti zorno svjedoči i korespondencija s Dramskim društvom Narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu, koje se početkom svibnja 1893. nalazilo u Splitu. Prepiska između ravnatelja Kraljevskog zemaljskog kazališta Adama Mandrovića i Odbora, posredstvom splitskog načelnika Gaje Bulata, pokazuje da je gradska vlast bila živo zainteresirana za sudjelovanje zagrebačkih glumaca na svečanosti. Do gostovanja ipak nije došlo zbog prevelikih troškova, a organizaciju teatarske svečanosti preuzeli su grofica Valerija Caboga i profesor Luko Zore (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »korespondencija Mandrović-Odbor«, b. b., 7. 5. 1893, 12. 7. 1893).

²⁷ Kredit je uzet od Zaklade Blaga djela (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Dopis uglednom povjerenstvu Blagog Djela u Dubrovniku«, br. 1174, 17. 5. 1893).

²⁸ Odbor je raspolagao s prihodom od 28.508,24 fiorina. Ukupni su rashodi iznosili 28.447,60 fiorina, što čini dugovanje od 60,64 fiorina. Kad se u obzir uzmu dugovanja prema Rendiću, ukupan iznos povećava se na 854,30 fiorina. Deficit je platila Općina. *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Ukupni račun«, b. b. (5. 1. 1894).

²⁹ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Sjednica Općinskog Vijeća«, br. 450 (9. 3. 1880).

³⁰ *Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »Sjednica Općinskog Vijeća«, br. 3131 (30. 12. 1882).

je kiparu Ivanu Rendiću.³¹ Vezano za odabir lokacije, opće mišljenje bilo je da spomenik valja smjestiti unutar gradskih zidina, a u vezi s tim iznesene su različite ideje. Jedan dio vijećnika i odbornika predlagao je da se spomenik postavi u ulici Uz jezuite, dok su drugi predlagali da bude pred Sv. Vlahom, kraj Velike fontane, kraj Kneževa dvora, na Poljani i sl.³² Na sjednici općinskog vijeća 1892. oprečna stajališta oko lokacije spomenika još su više došla do izražaja. Predstavnici Odbora predložili su da se spomenik postavi pred Kneževim dvorom, između kuća Gozze i Pozza, dok je Općinsko povjerenstvo za ures predlagalo da se spomenik postavi “suprotno vratima [Kneževa] Dvora”.³³ U raspravu se tako uključio vijećnik Luko Bona koji je podržao prijedlog Odbora, a poslije njega je istupio vijećnik Nikša Gradi koji je doveo u pitanje postavljanje spomenika pred Kneževim dvorom, smatrajući da se Gunduliću ne odaje počast kao knezu, već kao pjesniku.³⁴ Gradsko je vijeće na inicijativu načelnika Gondole u konačnici usvojilo rješenje prema kojemu je odluka o odabiru prostora bila prepuštena dogovoru Odbora i Povjerenstva za ures. Nakon zakazanog sastanka obaju povjerenstava odabran je prostor Poljane.³⁵

Gundulićev kip, postavljen na kameno podnožje, izrađen je od bronce, a prikazuje pjesnika s dugom kovrčavom perikom u plemićkoj togi. U lijevoj ruci drži svitak papira, dok u desnoj ruci drži gušće pero, djelujući kao da je uhvaćen u trenutku umjetničke inspiracije. Mramorni postament ukrašen je gotičkim ornamentima.³⁶ U gornjem dijelu podnožja nalazi se natpis ČIVU (!) FRANA GUNDULIĆU NAROD 1893. Na dnu podnožja sa svake se strane nalaze četiri brončana reljefa veličine 70x110 cm s prizorima iz Osmana: “Kraljević Vladislav”, “Kizlar-aga otimlje Sunčanicu”, “Pustinjak (sv. Vlaho) blagosivlje kršćanske junake” i “Sloboda”.³⁷ Izgled spomenika jasno pokazuje izostanak nacionalnih motiva kakve imaju spomenici toga vremena.³⁸ To je

³¹ Rendiću je kod izrade kipa pomogao bečki kipar i ljevač Franz Pönniger (1832-1906), a ba-reljefe je izradio sam (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »korespondencije Rendić-Odbor«, b. b., 19. 3. 1893).

³² I. Perić, *Dubrovačke teme*: 175.

³³ I. Perić, *Dubrovačke teme*: 175.

³⁴ I. Perić, *Dubrovačke teme*: 175.

³⁵ I. Perić, *Dubrovačke teme*: 176.

³⁶ Detaljnu analizu spomenika donosi Duško Kečkemet u: *Ivan Rendić: život i djelo*. Supetar: Skupština općine Brač, 1969: 355.

³⁷ D. Kečkemet, *Ivan Rendić*: 355.

³⁸ Ta činjenica dobiva na važnosti kad se Gundulićev spomenik usporedi s drugim Rendićevim radovima, npr. sa spomenikom Andriji Kačiću Miošiću na čijem se podnožju nalazi grb Trojedne Kraljevine.

vidljivo i u natpisu na podnožju, prema kojemu spomenik Gunduliću podiže “narod”, bez određenja što se točno krije pod navedenim pojmom. Sam spomenik kasnije je bio predmetom kritike povjesničara umjetnosti koji su kritizirali Rendićev pristup izrade spomenika. Mirko Šeper tako ističe nedostatak snage i imaginacije da bi se stvorilo jedno monumentalno djelo kakvom je Rendić težio; iako je, naime, kip pažljivo rađen u svim detaljima, oni ne tvore funkcionalnu cjelinu, zbog čega “usprkos svoje veličine i svog položaja na Poljani, spomenik ostaje samo mala statueta (...) rađen[a] s puno tehničkog znanja i rutine, s mnogo poleta i zanosa, sa svjesnom idejom i tendencijom, ali nedostaje snage, veličine i monumentalnosti”.³⁹ Sličnog je razmišljanja i Duško Kečkemet, koji je istaknuo da je velika pažnja kod izrade spomenika bila usmjerena na reljefe u podnožju, a koji su prema njegovu mišljenju znatno slabije kvalitete.⁴⁰

Organizacija trodnevne svečanosti otkrivanja Gundulićeva spomenika

Prema prvotnom planu, svečanost podizanja spomenika trebala se održati u svibnju. Međutim, zbog Rendićeve bolesti, a vjerojatno i neriješenih financijskih pitanja, odlučeno je da se ona pomakne za lipanj.⁴¹ Radovi na postavljanju spomenika započeli su početkom travnja uz Rendićev nadzor. Sredinom travnja sastalo se općinsko vijeće koje je donijelo odluku o izdvajanju 6.000 fiorina za potrebe organizacije.⁴² Krajem mjeseca Odbor definitivno utvrđuje datume održavanja svečanosti: 25, 26. i 27. lipnja. U novinama se čitatelje

³⁹ Mirko Šeper, »Rendićev spomenik Gunduliću.«, u: *Gundulićev zbornik*, ur. Blaž Jurišić. Zagreb: Matica hrvatska, 1938: 126-127. Na Poljani se nalazi i fontana koju je Rendić izradio po narudžbi Nika Amerlinga. Sličan stav o kvaliteti izrade spomenika izražava i Grgo Gamulin (Grgo Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*. Zagreb: Naprijed, 1999: 71).

⁴⁰ D. Kečkemet, *Ivan Rendić*: 127.

⁴¹ »Gundulićev spomenik.« *Dubrovnik* 41/12-4 (1893): 3.

Rendiću je pri montiranju spomenika pomagao brat koji je postavio temelje i armaturu (*Spisi o otkriću Spomenika J. F. Gundulića-nesređena građa*, »korespondencije Rendić-Odbor«, b. b., 27. 4. 1893). Jedan reljef sa spomenika bio je izložen na izložbi u Trstu gdje su ga pohvalile tršćanske novine. Reljef je predstavljao poljskoga kralja Vladislava na konju (»Gundulićev spomenik.« *Obzor* 136/18-6 (1893): 3).

⁴² Prijedlog od 6.000 forinti općinskom vijeću predložio je Odbor. Upraviteljstvo je međutim predlagalo polovičan iznos (3.000 forinti) te je nakon poduže rasprave prijedlog Odbora usvojen. Odlučeno je i da se u Gružu izgradi rezervoar zbog oskudice vode (»Gracke vijesti. Općinsko vijeće.« *Dubrovnik* 42/17-4 (1893): 3).

pozivalo da se svi “kao rodoljubi bez razloga okupe u bratsko kolo”.⁴³ Okviran sadržaj programa objavljen je u svibnju, zajedno s molbom zainteresiranim građanima koji su voljni ugostiti uzvanike da se prijave Odboru.⁴⁴ Odbor je 27. svibnja započeo sa slanjem pozivnica općinama i društvima, a u temelje spomenika u lipnju je postavljena pergamena s dvojezičnim natpisom na latinici i ćirilici kao podsjetnik budućim generacijama o događaju.⁴⁵

Detaljan program proslave u novinama je objavljen na dan početka svečanosti.⁴⁶ Proslava je bila podijeljena na “ozbiljni” (procesija, otkrivanje spomenika) i “zabavni” (koncerti, *tombula*, ples, izleti...) sadržaj. Središnji dio proslave pratio je uhodani obrazac sličnih svečanosti, npr. Feste sv. Vlaha koja je tih godina također bila politički obojena.⁴⁷ Proslava je službeno započinjala dočekom gostiju u gruškoj luci u nedjelju, 25. lipnja. Navečer je za goste na Brsaljama priređen koncert, dok se u 9 sati u Bondinu teatru održavala zabava na kojoj su nastupala hrvatska i srpska pjevačka društva. Središnji “ozbiljni” dio svečanosti odvijao se idući dan. Već od 4 sata ujutro svečanost je započinjala prolaskom gradske muzike po ulicama, koju je pratilo pucanje topova s Minčete. U 6 sati pred ulazom u Grad okupljali su se seljani predvođeni seoskim barjacima, koji su uz sviranje gradske muzike i pucnjeve iz samokresa i topova svečano ulazili u Grad. U 9 sati održavala se pjevana misa u katedrali, a istodobno su se u zgradi Općine prikupljali vijenci. Po završetku mise započinjala je procesija koja se kretala od katedrale kroz ulicu Između bačvara do crkve Male braće, pa preko Place (Straduna) do Kneževa dvora, i zatim je završavala na Gundulićevoj poljani pred spomenikom, gdje je potom predsjednik

⁴³ »Proglas.« *Dubrovnik* 44/29-4 (1893): 1.

⁴⁴ Zainteresirani su se trebali javiti Jeru Pugliesiju u uredu u Općini te u formularu navesti lokaciju stana i broj soba koje mogu iznajmiti (»Gundulićev spomenik.« *Dubrovnik* 46/17-5 (1893): 2).

⁴⁵ Tekst na pergameni: “Danas dne 3. Junija 1893. U nazočnosti Frana baruna Ghetaldi Gundulića, načelnika grada i općine dubrovačke te općinskih prisjednika po Marinu Gjorgji vlastelinu dubrovačkome, poglavici dotičnog odbora, bi postavljen prvi kamen spomenika koji narod podigne Gjivu Frana Gundulića, a izradi ga kipar umjetnik Ivan Rendić, Bračanin, Po odluci dubrovačkoga općinskog vijeća, dne 9. marta godine 1880., i na želju svečano izraženu iste godine od dubrovačke omladine. To svjedoče vlastoručnijem potpisima načelnik, općinski prisjednici te članovi Odbora za Podignuće Spomenika.” (»Gundulićev spomenik.« *Dubrovnik* 49/7-6 (1893): 1.)

⁴⁶ Detaljan Program proslave objavljen je u listovima *Dubrovnik* (»Program svečanosti o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 51/25-6 (1893): 3.) i *Crvena Hrvatska* (»Primamo i priopćujemo sljedeći Program svečanosti o otkriću Gundulićeva spomenika.« *Crvena Hrvatska* 25/25-6 (1893): 4).

⁴⁷ Vidi: B. Đurasović, »Hrvatsko-srpski odnosi u središtu proslave blagdana svetog Vlaha u Dubrovniku (1891-1914).«: 283-319.

Odbora Giorgi održao govor. Nakon toga uslijedilo je otkrivanje spomenika, a zatim je govor održao načelnik Gondola. Potom je slijedio blagoslov spomenika i polaganje vijenaca. Posljednji dan svečanosti nije bio ispunjen službenim događanjima; dio gostiju otišao je na izlete u okolicu (Rijeka dubrovačka) i Boku kotorsku, dok su se drugi odlučili na razgledavanje grada (Srđ, Kono, Ploče, Lokrum...), gradskih znamenitosti i muzeja.⁴⁸ Poslijepodne je u Gružu bila organizirana narodna zabava.

Iz sadržaja programa bilo je razvidno da je Odbor, barem deklarativno, manifestaciji nastojao pridati dubrovački i južnoslavenski značaj. Gundulića se u novinama predstavljalo kao velikog dubrovačkog i južnoslavenskog pjesnika. Time se nacionalna dimenzija proslave jasno nastojala zaobići. Umjesto toga potenciran je južnoslavenski narativ, a posebno ideja sveopćeg pomirenja “hrvatstva” i “srpstva”. To se vidjelo na verbalnoj i simboličkoj razini. Središnji prostor svečanosti, Gundulićeva poljana, bila je okićena četirima zastavama: carskom, dubrovačkom, hrvatskom i srpskom, dok je kazališna zabava u Bondinu teatru program temeljila na slavljenja Gundulića kroz dubrovački i južnoslavenski okvir. Tendenciju organizatora da se izbjegne nacionalno dimenzioniranje proslave prepoznali su i u novinama. U listu *Obzor* ustvrdili su sljedeće: “...oni, koji su priredili svečanost, ograničili su se što su više mogli na onu stranu slavlja, koju bismo mogli nazvati službenom. Da se izbjegne svako trvenje, jer su pošli od toga da je isticanje hrvatstva strančarenje, dok nije – no patriotizam.”⁴⁹ Isto su zamijetili i u listu *Dubrovnik* gdje su rezignirano ustvrdili da je Odbor u organizaciji proslave bio isuviše oprezan, nastojeći da se ne zamjeri vladi ni Hrvatima.⁵⁰ Oprez Odbora i vlasti vidio se i u onemogućavanju sudjelovanja srednjoškolskih đaka i studenata na proslavi. Odlukom Pokrajinskog školskog vijeća samo su učenici pučkih škola u cijelom kotaru dobili otpust od nastave, dok studentima datum održavanja svečanosti nije odgovarao s obzirom na to da je još trajala nastava na fakultetima.⁵¹ U *Obzoru* su

⁴⁸ »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3.

⁴⁹ »Slavlje.« *Obzor* 146/28-6 (1893): 1.

⁵⁰ »Nekoliko riječi prilikom otkrića Gundulićeva spomenika.« *Dubrovnik* 50/14-6 (1893): 1.

⁵¹ Anonimni dopisnik koji se potpisao kao Omladinac predložio je da se svečanost održi u srpnju jer bi tad u Dubrovnik mogla priteći bečka, gradačka, peštanska i zagrebačka mladež “kojima nauke smetaju da se pojave na proslavu” (»Sr. Karlovci. 9. marča (proslavi Gundulićeva spomenika).« *Dubrovnik* 37/15-4 (1893): 3). U *Crvenoj Hrvatskoj* istaknuli su nezadovoljstvo odlukom da se samo učenicima pučkih škola dodijeli otpust od nastave (»Neugodno se svakoga dojmio glas...« *Crvena Hrvatska* 25/25-6 (1893): 4).

kritizirali ovaj potez ističući da se Odbor u toj odluci vodio primarno ciljem da se zadovolje vladini krugovi.⁵² Ovakav ishod ne bi trebao posebno čuditi ako se uzmu u obzir izgredi i sukobi kojima đaćka i studentska mladež nije bila nimalo nesklona. Međutim, čini se da je oprez organizatora bio uvjetovan i činjenicom da je proslava mogla rezultirati nacionalnim sukobima ili čak međudržavnim incidentima; zbog dolaska gostiju iz Kraljevine Srbije aktualnu gradsku vlast moglo se optužiti za podupiranje separatizma, a goste za otvoreno svojatanje tuđeg teritorija - što bi predstavljalo prijetnju za sukob s državnim vlastima. Zbog toga su uz dubrovački i južnoslavenski karakter proslave organizatori promovirali i carski lojalizam nastojeći pokazati svoju privrženost državi. Nadalje, kako su se sljedeće godine održavali općinski izbori, aktualnoj vlasti zasigurno je odgovaralo da proslava prođe bez incidenata. Iako o tome nigdje nisam pronašao potvrdu u arhivskom gradivu, novine u par slučajeva svjedoče o djelovanju “poglavarstvenog povjerenika” i “vladina komesara” koji su istupali u slučaju izbijanja međudržavnih incidenata i kršenja službenog programa proslave, pokazujući do koje se granice mogu tolerirati nacionalna istupanja.⁵³ Stoga organizatori nisu mogli otvoreno isticati srpski karakter proslave. Umjesto toga pružali su prikrivenu podršku srpskoj strani tolerirajući prosrpske ispade gostiju i lokalnih novina te pozivajući na proslavu srpske političare iz Monarhije i Kraljevine Srbije.

Unatoč svemu navedenom čitava manifestacija u konačnici je postala izrazito nacionalno obojena. Time se pokazala neprovedivost ideje u praksi da se zaobiđu već uspostavljene nacionalne pripadnosti na terenu. Sve je započelo s mobilizacijom gostiju, budući da su hrvatski i srpski političari nastojali pozvati što je moguće veći broj pristaša iz drugih dijelova zemlje s namjerom da se pokaže hrvatski ili srpski značaj manifestacije. Proslava je stoga od samoga početka krenula u neželjenom pravcu. Najprije je u Bondinu teatru izbio manji incident između Hrvata i Srba, a glavčina sukoba odigrala se za vrijeme otkrivanja spomenika kada je definitivno došlo do razlaza među uzvanicima. Nakon toga uslijedila su politička okupljanja na različitim gradskim lokacijama i

⁵² »Gundulićev spomenik.« *Obzor* 101/3-5 (1893): 3.

⁵³ O djelovanju vladina komesara bit će više riječi kasnije. Prema pisanju novina izgleda da su se vlasti strogo pridržavale programa. Pjevačko društvo Kolo tek je dva dana prije početka svečanosti dobilo dozvolu za izvođenje muzičkog programa, na što su se u društvu žalili jer nisu imali dovoljno vremena da do kraja uvježbaju program. Srpskom pjevačkom društvu Jedinstvo odbijeno je šest pjesama koje su predložili za izvođenje (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 1).

mjestima sjećanja (spomenik, grobovi...), čime su obje strane jasno dale do znanja da odbijaju sudjelovati u programu kakav je zamislio Odbor. Takav ishod demaskirao je pravu narav svečanosti. Gundulić je kao središnja osoba slavlja postao nebitan; on je postao sredstvo u nacionalno-političkoj legitimaciji dubrovačkih “srbokatolika” te pravaša i narodnjaka, u koju se upliću gosti koji dolaze sudjelovati u obilježavanju svečanosti. Time su političke tenzije bile podignute na znatno višu razinu, o čemu svjedoči dugotrajna novinska polemika koja se razvila u listovima *Dubrovnik* i *Crvena Hrvatska* vezana uz karakter svečanosti.

Nacionalno dimenzioniranje trodnevne svečanosti

Prema antropologu Davidu Kertzeru, proslave su izvrsno sredstvo za mobiliziranje masa u političke svrhe.⁵⁴ Ritualni i simboli kojima obiluju omogućuju lakši prijenos i neposredno usvajanje apstraktnih koncepata i ideja.⁵⁵ Simbolički potencijal proslave stoga može biti iskorišten na dva načina: ili da pruži legitimaciju političkim grupama i ideologijama, ili da posluži kao instrument njihove delegitimacije.⁵⁶ U slučaju trodnevne proslave otkrivanja Gundulićeva spomenika manifestacija je trebala poslužiti legitimaciji srpske ideje te pokazati uspjeh aktualne gradske vlasti u njezinu širenju. Pravaški i narodnjački političari poslužili su se istim metodama, ali s ciljem delegitimacije srpske ideje, nastojeći odaslati drugačiju sliku od one koju su organizatori planirali proslavom. Na službenoj razini proslave stoga je bio istican dubrovački i južnoslavenski identitet, ovjekovječen u narativu o sveopćem pomirenju “hrvatstva” i “srpstva”. Carski lojalizam bio je prisutan samo u službenom dijelu programa te je bio

⁵⁴ Oblici mobilizacije masa u političke svrhe su: masovni sastanci, skupovi, demonstracije, komemorativne ceremonije. Prema: D. I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*: 72.

⁵⁵ To se prema Kertzeru postiže “ritualnim rekvizitima”: izvikivanjem slogana i pokliča, pjevanjem pjesama, ekspresivnim gestama, izborom odjeće itd. D. I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*: 72. O potencijalu izvedbi za okupljanje širih masa bavili su se Paul Connerton i Erving Goffman (E. Goffman, *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*: 83). Connerton je uputio na emocionalni učinak ritualnih izvedbi na sudionike (P. Connerton, *How society remember*: 10, 38). Pored iznošenja tipologije simbola, Hroch ih s obzirom na karakter dijeli na jednostavne i složene. Jednostavne simbole (zastava, narodna odjeća, boje...) moguće je lakše usvojiti, dok je za one složene (mitologija i primjeri iz povijesti) potrebno poznavati osnove nacionalne povijesti - što je moguće tek u kasnijoj fazi nacionalnog preporoda (M. Hroch, *Das Europa der Nationen*: 208).

⁵⁶ John Hutchinson, »Hot and Banal Nationalism: The Nationalization of ‘the Mases’«, u: *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ur. Gerard Delanty i Krishan Kumar. London: SAGE publications, 2006: 298; M. Hroch, *Das Europa der Nationen*: 208.

vidljiv kroz isticanje carskih zastava i javnih iskaza lojalnosti caru.⁵⁷ Središnje pitanje kojim ću se baviti u ovom dijelu rada jest na koji su način sudionici proslavi pridali hrvatski ili srpski značaj, odnosno, na koji je način uopće proslava završila u općehrvatskom duhu, i kako se to vidjelo na simboličkoj razini. Iz dostupnih izvora proizlazi da se nacionalno dimenzioniranje proslave iskazivalo najprije putem javnih političkih skupova na otvorenom (Gundulićeva poljana, gostionica Lacroma), a potom i putem okupljanja na kojima su sudionici posegnuli za različitim oblicima simboličko-ritualnih izvedbi: a) ikonografskim simbolima: nošenjem vrpce, znački, kokardi i zastava s motivima hrvatske ili srpske trobojnice, b) verbalnim iskazima: pjevanjem domoljubnih pjesama, izvikivanjem političkih pokliča, c) posjetima mjestima sjećanja (grob Boža Boškovića i Meda Pucića, Gundulićev spomenik) i d) simboličkim potvrđivanjem nacionalnog prostora (posjet Boki kotorskoj i dubrovačkoj okolini). Navedenim oblicima simboličko-ritualnih izvedbi pokušalo se postići ono što Kertzer naziva “simboličkim zauzimanjem prostora”, upisivanjem nacionalnog značenja u sam prostor.⁵⁸ U nastavku rada stoga iznosim neke od primjera na kojima se vidi nacionalno dimenzioniranje proslave.

Zastave, vrpce, značke...

Po objavi proglašenja o održavanju svečanosti Odbor je u novinama uputio molbu sugrađanima da svoje kuće prikladno urede “zavjesama, zastavama i cvijećem i ostalim uresima”. Od uzvanika se očekivalo da će “svakome svoje rodoljublje nadahnuti ponašanje u toj zgodi”.⁵⁹ Spomenuta neodređenost po pitanju uređenja kuća među građanima je bila shvaćena sasvim proizvoljno, tako da je njihov vanjski izgled reflektirao vlasnikovu nacionalno-političku

⁵⁷ Time se potvrđuje mišljenje Marie Bucur i Nancy M. Wingfield koje su ustvrdile da je do propadanja Monarhije pod naletom nacionalizama došlo zbog činjenice da se nisu iskoristili potencijali komemorativnih proslava kojima bi se izgradio carski lojalizam na širim osnovama i koji bi kontrirao nacionalizmima (Maria Bucur i Nancy Wingfield, »Introduction.«, u: *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, ur. Maria Bucur i Nancy Wingfield. West Lafayette: Purdue University Press, 2001: 7).

⁵⁸ D. I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*: 120. U prostor se pokušalo “upisati” mitska značenja za što A. Smith koristi termin “etnokrajsolik” (*ethnoscape*) (A. Smith, *Myths and Memories of the Nation*: 150).

⁵⁹ »Gundulićev spomenik.« *Dubrovnik* 49/7-6 (1893): 4; »Gundulićev spomenik. – Odbor je izdao na građane ovaj proglas.« *Crvena Hrvatska* 23/10-6 (1893): 3.

Slika 1. Okupljanje gostiju pred zgradom Općine. Zgrada je ukrašena zastorima, a s prozora se vijori carska crno-žuta zastava. Preko puta se vide zataknute zastave, od kojih je jedna trobojnica. Izvor: Dubrovački muzeji (DUM KPM D-1220-2).

orijentaciju. Prije početka svečanosti Grad je stoga bio temeljito uređen i okićen. Ulice su bile očišćene, a zidovi oblijepljeni plakatima, pjesmama i pozdravima dubrovačke mladeži pisanim na ćirilici i latinici.⁶⁰ Prostor gruške luke u koju su uplovljavali parobrodi s gostima bio je okićen barjacima, stjegovima i zelenilom.⁶¹ Općina je bila okićena ukrasnim zastorima, a sa zgrade su se vijorile dubrovačka i carska crno-žuta zastava. Na Orlandov stup organizatori su dali postaviti bijelu zastavu s likom sv. Vlaha.⁶²

⁶⁰ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 1.

⁶¹ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 1.

⁶² »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 1. Zastava sv. Vlaha pokazuje lokalni značaj koji su organizatori pokušali pridati proslavi, ali ujedno potvrđuje tvrdnje etnosimbolista o naslanjanju modernih identiteta na one prijašnje, vidi A. Smith, *Myths and Memories of the Nation*: 9.

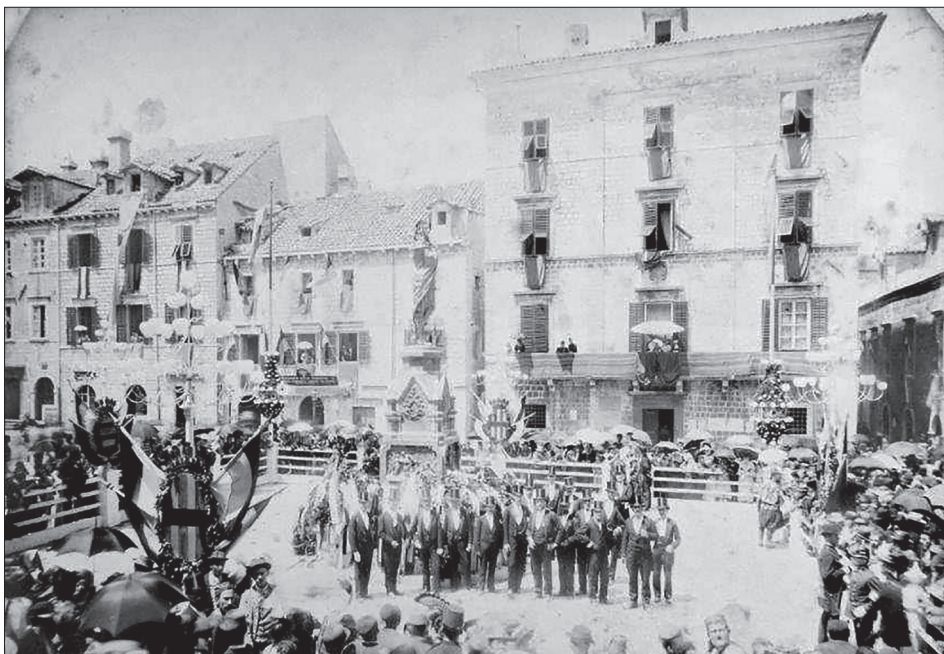

Slika 2. Otkrivanje spomenika. Na fotografiji se vide zastave koje su građani vješali niz prozore kuća. Prevladavaju hrvatska i srpska trobojnica. Fotografijom su obuhvaćena i dva vijenca. Prednji vijenac, koji bi po svemu sudeći mogao biti vijenac dubrovačke općine, u središnjem štitu ima lik sv. Vlaha, a s lijeve i desne strane nalaze se hrvatska i srpska trobojnica (<http://www.dumus.hr/hr/kulturno-povijesni-muzej/novosti/otkrivanje-spomenika-ivanu-gundulicu-1893.-godine,338.html>; pristup: 17. 12. 2020).

Na Poljani je bila postavljena plinska rasvjeta, a prostor je bio okićen girlandama, cvijećem, ukrasnim balonima (slika 2) te četirima zastavama: carskom, dubrovačkom, hrvatskom i srpskom.⁶³ Prostor oko spomenika bio je ograđen bijelom ogradom koja je po završetku središnje ceremonije uklonjena (slika 3). Balkoni i prozori kuća uz Poljanu bili su ukrašeni cvijećem i girlandama,⁶⁴ a s prozora su se vijorile zastave od kojih su prevladavale one u bojama hrvatske ili srpske trobojnice, pokazujući time različite nacionalno-političke lojalnosti

⁶³ I. Perić, *Dubrovačke teme*: 188; »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 1.

⁶⁴ Novinar lista *Dubrovnik* tom prilikom pohvalio je stan Marcocchija "koji prestavljaše bajni prizor". »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3.

Slika 3. Grupna fotografija članova Odbora s dubrovačkim gradonačelnikom Franom Gondolom i “dekoraterom svečanosti” Antunom Pasarićem. Na prednjem dijelu fotografije vide se dva vijenca. Prvi u sredini ima grb obitelji Gundulić za koji su zataknute hrvatska i srpska zastava. U pozadini se vidi i drugi vijenac s grbom Dubrovačke Republike, dok se treći (najvjerojatnije isto s grbom obitelji Gundulić) nazire. Izvor: Dubrovački muzeji (DUM KPM D-1220-3).

građanstva.⁶⁵ Obitelj Pucić svoj dom tako je okitila hrvatskom trobojnicom, dok je “poglavica Odbora” Marinica Giorgi na svoj dom izvjesio hrvatsku i srpsku zastavu želeći istaknuti duh slavenstva i hrvatsko-srpske sloge.⁶⁶ Dubrovački su franjevci crkvu Male braće okitili cvijećem i lovorom, na zvonik crkve izvjesili su papinsku zastavu, a podno njega hrvatsku trobojnicu.⁶⁷

⁶⁵ O tome su izvještavale i novine: “Na Placi se vijahu hrvatske, srpske, dubrovačke i austrijske zastave u jednakom broju. Po kućama takogjer izvjesiše znakove narodnog veselja, u pretežnom broju hrvatske.” (»Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893):1). U *Obzoru* navode da su “kuće u Gružu sve okićene hrvatskim trobojnicama, cviećem i sagovima” (»Dolazak Hrvata u Dubrovnik.« *Obzor* 144/26-6 (1893): 2).

⁶⁶ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893):1.

⁶⁷ »Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 150/4-7 (1893): 2.

Slika 4. Fotografija sudionika svečanosti. U pozadini se vidi balkon Mavnerijeve kuće na kojemu su se okupili gosti koji su promatrali svečanost. Izvor: Dubrovački muzeji (DUM KPM D-1220-1).

Pored isticanja zastava na prozore kuća, sudionici svečanosti svoj su nacionalni identitet iskazivali nošenjem ukrasa i zastava za vrijeme trajanja središnjeg ceremonijalnog dijela proslave. Mnogi su nosili ukrasne vrpce u bojama hrvatske ili srpske trobojnice te kokarde i barjake. Stanovnici Rijeke dubrovačke su, primjerice, u jutarnjim satima ušli u grad noseći na čelu hrvatsku trobojnicu na čijoj je svilenoj vrpici zlatnim slovima pisalo "Općina Riječka".⁶⁸ Za njima su potom ušli Zatonjani, Orašani, Trstenjani, Kliševljani, Lopuđani, Šipanjani i Stonjani, koji su vlastite nošnje ukasili hrvatskim trobojnim motivima.⁶⁹ Među posljednjima su pristigli Konavljani, noseći trobojne vrpce i kokarde, a u grad su ušli predvođeni zastavom cavtatske općine s hrvatskom trobojnicom, pucajući iz samokresa uz povike "Živjela Hrvatska!"⁷⁰ Sudjelovanje velikog

⁶⁸ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2.

⁶⁹ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2.

⁷⁰ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2.

broja stanovništva s gradskog područja i okolice nedvojbeno svjedoči o tome da je nacionalni identitet na dubrovačkom području krajem 19. stoljeća već bio uvelike izražen. Time ova proslava pokazuje specifičnosti u odnosu na druga hrvatska područja, čime Dubrovnik uvelike istupa izvan okvira modela razvoja manjih nacija koji je osmislio Miroslav Hroch, a prema kojemu je omasovljivanje nacionalnih pokreta odrednica njihove posljednje faze ("C") razvoja, koja se u hrvatskom slučaju dogodila tek u drugoj polovici 20. stoljeća.⁷¹ Osim lokalnog stanovništva, pozvani gosti također su pridonijeli nacionalnom dimenzioniranju manifestacije. Gosti iz Visa nosili su hrvatsku trobojnicu i kokardu, a mlade Višanke su, prema navodima iz novina, nosile crvenkape s trobojnim motivima i natpisom "Živjela Hrvatska!"⁷² Srbi iz Banske Hrvatske, koji su pristigli parobrodom Iris, po dolasku u Gruž na svoja su prsa stavili srpske trobojne vrpce.⁷³

Za vrijeme trajanja proslave gosti su imali priliku nabaviti značke i medalje izrađene za ovu prigodu. U fundusu dubrovačkoga Kulturno-povijesnog muzeja sačuvan je primjerak značke i medalje ukrašene motivima hrvatske i srpske trobojnice (slika 5 i 6).⁷⁴

Nacionalna dimenzija proslave manifestirala se i na spomen-vijencima koje se postavljalo pred spomenik. S hrvatskog prostora i susjednih zemalja ukupno je odaslano oko 159 vijenaca,⁷⁵ a bili su izrađeni od različitih materijala: srebra, bronce, cvijeća i lovora... Svaki od vijenaca imao je na sebi hrvatske ili srpske trobojne motive (vrpce), a poneki i zataknute zastave. Natpis na vijencima odražavao je spomenutu nacionalnu komponentu. Gunduliću se odavalo priznanje kao velikom hrvatskom ili srpskom pjesniku. Jedino su se organizatori pridržavali službenog programa pa su izbjegavali nacionalnu retoriku. Dubrovačka općina i Odbor tako su pred spomenik postavili dva srebrna vijenca s natpisima:

---

⁷¹ Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi. Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*. Zagreb: Srednja Europa, 2006: 59-61; Tomislav Fresl, »Faze integracije hrvatske nacije.« *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 42 (2008): 137-138.

⁷² »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 1.

⁷³ »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 1.

⁷⁴ Medalje su opisane i publicirane u knjizi: Božo Lasić i Dino Lokas, *Dubrovačke medalje i plakete: otisak vremena*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2016: 47-46.

⁷⁵ Taj broj utvrđen je na osnovi detaljnog popisa koji se donosi u *Crvenoj Hrvatskoj* (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak)« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 2.), mada se u novinama može naići na drugačije brojke. U *Obzoru* tako navode da su Srbi poslali samo 30 vijenaca, a Hrvati 200 (»Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 150/4-7 (1893): 2).

Slika 5. Medalja ukrašena vrpcom u bojama hrvatske trobojnice. Na aversu se nalazi Gundulićevo poprsje ispod kojeg su smještene dvije grančice lovora. Na reversu se nalazi natpis opasan lovorovim grančicama: “na dan 26. junia 1893. Hrvati sakupljeni pred svečano otkrivenim spomenikom slavnog svog pjesnika”. Prema: B. Lasić i D. Lokas, *Dubrovačke medalje i plakete*: 47.

Slika 6. Značka s dvama bedževima i vrpcom u bojama srpske trobojnice. Na znački stoji natpis: “Dubrovnik 1893 Ivan Gundulić”. Izvor: Dubrovački muzeji (DUM-KPM-VR2-769,770,771).

“Dubrovnik Gunduliću” i “Odbor za spomenik Gjivu Frana Gundulića”.⁷⁶ Od svih vijenaca najveću je pažnju izazvao češki, koji je izradila Maruša Neureutterova.⁷⁷ Vijenac je bio napravljen od 300 razglednica koje su potpisali istaknuti češki umjetnici, intelektualci, sokolaši i studenti, a u čijem se središtu nalazilo bijelo polje preko kojeg je presvučena crvena atlas vrpca koja je predstavljala češku zastavu. Grb je bio ukrašen lipovim lišćem, a na vrpci je srebrnim slovima bio utisnut natpis: “prvniku hrvátskému Pevci Narodni Svobody Maruša Pavla Neureutterová Zlata Praha 18 červen 1893 Dubrovnik”.⁷⁸

U fundusu dubrovačkoga Kulturno-povijesnog muzeja danas je ostalo sačuvano 39 metalnih vijenaca koje su odaslale pojedine ustanove i društva, a pisani su na ćirilici i latinici te su ovisno o pošiljatelju različito nacionalno intonirani.⁷⁹ Spomen-vijence uputili su i visoki gosti (dalmatinski namjesnik Emil David von Rhonfeld, general Karl Heyrowsky, predstavnik srpskoga kralja Stanoje Stanojević...) te institucije (Matica hrvatska, Matica srpska, Matica dalmatinska, JAZU i dr.).⁸⁰ Zanimljivo je istaknuti razliku koja se uočava između spomen-vijenaca koji su odaslani s prostora Austro-Ugarske Monarhije i onih iz susjednih zemalja. Spomen-vijenci iz Kraljevine Srbije nisu naglašavali Gundulićevu nacionalnu pripadnost, vjerojatno zbog mogućih međudržavnih incidenata, te su ga u natpisima oslovljavali kao “narodnog pjesnika”.⁸¹

⁷⁶ »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 2.

⁷⁷ Maruša Neureutterova bila je poznata stanodavka hrvatskih studenata u Pragu. Nakon završetka proslave odaslala je Odboru brzojav u kojemu se zahvalila na uspješnoj organizaciji svečanosti (HR-DADU-93-Općina Dubrovnik – Dubrovnik (1815-1918)-*Brzjavi prilikom otkrića Gundulićeva spomenika 1893-nesređena građa-»brzjavi Maruša Neureutterova*«, br. 2121).

⁷⁸ »Dar Čeha Velikanu Gunduliću.« *Obzor* 143/24-6 (1893): 3.

⁷⁹ Od reprezentativnih vijenaca mogu se istaknuti vijenci: *Boke kotorske* (“Srpskom pjesniku Gunduliću Boka”), *Dubrovačke omladine* (“Đivu Frana Gundulića Dubrovačka Omladina”), *Dubrovačke narodne štionice* (“DNŠ 1893”), *Podunavskih okruga Kraljevine Srbije* (“Narod okruga podunavskog Kraljevine Srbije. Ivanu Gunduliću 1893. besmrtnom narodnom pesniku”), *Srpskih dalmatinskih zastupnika* (“Srpski dalmatinski zastupnici srpskom pjesniku Gunduliću”), *Vrličana* (“Vrličani srpskom pjesniku Gunduliću”) i *Zemaljskog odbora Dalmacije* (“Neumrlome pjesniku Gjivu Frana Gundulića Zemaljski odbor dalmatinski 26. juna 1893”). Prema: DUM KPM VR2-782, 779, 794, 778, 773, 777.

⁸⁰ Dalmatinski namjesnik David i srpski kralj Aleksandar Obrenović poslali su vijence od cvijeća i lovora (“C. K. Dalmatinski Namjesnik neumrlom pjesniku”, “Kralj Aleksandar I. Pjes. Gunduliću”) (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 2).

⁸¹ To se vidi npr. kod vijenaca Podunavskog okruga Kraljevine Srbije (“Ivanu Gunduliću besmrtnom narodnom pjesniku narod okruga podunavskog kraljevine Srbije 1893”), kralja Aleksandra (“Kralj Aleksandar I. Pjes. Gunduliću”) i Matice srpske. Vidi: (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 2.)

Spomen-vijenci odaslani s područja Monarhije bili su pak znatno slobodniji po tom pitanju, zbog čega ondje nailazimo na posvete koje su u većem broju slučajeva bile nacionalno intonirane, primjerice: “Srpskom Homeru Ivanu Gunduliću Srpsko pjevačko društvo u Zagrebu”, “Srpska Čitaonica u Osijeku (!) div pjesniku srpske slave i srpskog junačtva” ili “Trgovci hrvatske prijestolnice grada Zagreba Velikom Hrvatuu i pjesniku Ivanu Franu Gunduliću” i dr.⁸²

Slika 7. Vijenci iz Boke kotorske⁸³ i Dubrovačke narodne čitaonice s posvetama. Prvi vijenac sastoji se od ukrasne vrpce i stilizirana lovorova vijenca. Ukrasna vrpca je u bojama srpske trobojnice, a na njoj stoji natpis: “Srpskom pjesniku Gunduliću Boka”. Drugi vijenac sastoji se od stilizirane vrpce i lovorova vijenca. Na vrpci stoji natpis na latinici: “Hrvatskom velikanu, pjesniku Osmana Dubrovačka narodna čitaonica 1893”. Uz vrpču se nalazi i jedna stilizirana lira. Izvor: Dubrovački muzeji (DUM KPM VR2-775,780).

⁸² »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 2.

⁸³ Iako na potonjem vijencu ne nailazimo na informacije o tome tko ga je poslao, valja istaknuti da je samo s područja Boke kotorske u Dubrovnik odaslano ukupno 18 vijenaca. Većinom su to bili vijenci pojedinih općina (Stolivo, Prčanj, Muo, Spić, Dobrota, Kotor, Lastva, Tivat) i gradova (Kotor, Budva), udruženja (“Plem. Tijelo Mornarice Bokeške”, “Srpska Kotorska Garda”) i ustanova (Srpska kotorska čitaonica, Čitaonica u Dobroti, Srpsko pjevačko društvo Jedinstvo, Kotorska hrvatska radnička mladež, Bokeški slavjanski dom). Zanimljivo je istaknuti da vijenci iz hrvatskih općina nisu naglašavali Gundulićevu nacionalnu pripadnost u odnosu na one srpske, primjerice: “Srpskome pjes. Gunduliću Srpska kotorska Čitaonica” ili “Srpsko Pjev. Kotorsko Društvo ‘Jedinstvo’ Srp. Pjes. Gunduliću”.

Pjesme i poklici

Nacionalna simbolika iskazivala se i auditivnim putem: pjevanjem domo-ljubnih pjesama, prepjevavanjem pjesama i mijenjanjem njihova izvornog značenja te izvikivanjem političkih pokliča. U vrijeme kad se održavala proslava u Gradu je, naime, boravio velik broj hrvatskih i srpskih gostiju. Prvog i drugog dana u Bondinu je teatru za goste bila organizirana teatarska zabava posvećena Gundulićevu životu i djelu. Program zabave sastojao se od dramskog i muzičkog segmenta.⁸⁴ Već prvog dana navečer u teatru je došlo do incidenta među uzvanicima. Program zabave temeljio se na dubrovačkoj i južnoslavenskoj komponenti, a posebno se potencirao motiv (južno)slavenske sloge. Gundulićev *Osman* tako se predstavljao kao svjedočanstvo visoke razine kulturno-umjetničkog stvaralaštva južnoslavenskih naroda, ali i kao djelo koje u političkom smislu svjedoči o njihovoj povijesnoj povezanosti i slozi. Program je započinjao prologom o životu i djelu Ivana Gundulića te njegovoj važnosti za slavenstvo uopće. Prolog je održao Luko Zore koji se pretežito fokusirao na Gundulićevu književnu djelatnost koju je okarakterizirao kao “narodnu ideju zaogrnutu talijanskom romantikom”.⁸⁵ Stavljajući Gundulića uz bok antičkim i renesansnim piscima, poput Vergilija, Ariosta i Tassa, Zore je “(južno)slavensku” književnost izjednačio s onom zapadnom. U općem zanosu ustvrdio je da je “lako drugim velikim nacijama da sviju gnijezdo geniju, ali da iz sitna grumena iskoči ovaki lav, to je veoma dično po naš Dubrovnik osobito, a po cijeli jug slovinski u opće”.⁸⁶ Iz Zorina prologa proizlazila je i kritika suvremenih političkih zbivanja u Dubrovniku: svoj govor je, naime, završio izražavajući nadu da će Gundulićev primjer sugrađane “potaknuti na nov rad, udahnuti potomcima ponos prijašnjeg veličanstva, da mi epigonci starog Dubrovnika, srčano se prenemo i preporodimo na korist našega grada, i opće nam mile domovine, (...) šireći blagoslovljenu slogu i bratimljsku ljubav u zavagjenu narodu”.⁸⁷

⁸⁴ U novinama nema informacija o tome tko je sudjelovao u izvođenju dramskog dijela programa. Vjerojatno se radilo o kakvoj amaterskoj skupini s obzirom na to da u Dubrovniku tada još nije postojao stalni glumački kazališni ansambl.

⁸⁵ Gundulić je prema Zorinu iskazu bio suvremen pisac jer je crpio inspiraciju iz naroda, a njegova djela “duševno sklapaju u slavensku državu” (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 1).

⁸⁶ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 1.

⁸⁷ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2; »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2. U *Crvenoj Hrvatskoj* kasnije su istaknuli nezadovoljstvo Zorinim govorom: “Prolog je sadržavao Gundulićev životopis, ali nas je u očekivanju

Nakon Zorina prologa uslijedila je kraća predstava *Ranjeni Crnogorac*, nastala prema djelu slikara Jaroslava Čermáka inspirirana scenama iz osmansko-crnogorskog rata iz 1862. godine.⁸⁸ Poslije predstave hrvatsko pjevačko društvo Kolo s predstavnicima pjevačkih društava Merkur, Zastava, Sloboda i Sloga trebalo je nastupiti s dvije pjesme: *U boj!* i *Poputnice Kola*. Nakon muzičke izvedbe na redu je bila predstava *Sijelo kod Dubrovačkog kneza na koncu XVIII. vijeka* i pjesma u prozi *Gundulićev san* koja se također izvodila kao predstava.⁸⁹ U *intermezzu* je nastupalo Srpsko pjevačko društvo Jedinstvo izvođenjem *Bogova silnih* (Davorin Jenko) i *Brankova kola*.⁹⁰ Ubrzo je, međutim, došlo do prvog incidenta. Predstavnici pjevačkog društva Kolo mimo dozvoljenih dviju otpjevali su još tri pjesme izrazitog nacionalnog naboja. Njihov postupak može

---

prevario, jer se nadasmo da se neće upuštati u biografska raščinjavanja, već da će uhvatiti Gundulića kao cjelinu, bez detalja.” (»Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2). Iz *Dubrovnika* su im na to ironično odgovorili da se “stekliški listić” ne slaže sa Zorinim govorom jer se umjesto Gundulićeva životopisa trebalo naglasiti da je bio hrvatski pjesnik i da je Dubrovnik hrvatska Atena (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 1).

⁸⁸ Vidi: Zdenko Šenoa, »Čermák, Jaroslav.« *Hrvatski biografski leksikon*. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3996> (pristup: 1. 5. 2020). Grafika prikazuje ranjenog crnogorskog serdara i senatora Tura (Spiridona) Plamenca u nosilima, okruženog seljankama i crnogorskim ratnicima. Plamenac je poginuo u jeku crnogorsko-osmanskog rata 1862. godine.

⁸⁹ U programu se nije navelo tko je autor ovoga komada. Kasnije se iz novina saznaje da se radi o Ivu Vojnoviću (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 2; »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2). Komad se sastojao od dva čina: “Slavlje Vladislava poljskoga” i “Gundulićeva apoteoza”. U prvom činu Gundulić piše i čita stihove iz *Osmana* te vodi dijalog s Vilom. Pred kraj čina prikazuje se slava poljskoga kralja Vladislava prema Rendićevu bareljefu. U novinama se prenosi ulomak iz dijaloga: “Voliš u njem svetu bracku slogu, tu krunu i bedem Dubrovnika tvoga? Dvor knezova gdje sloboda vlada, sve u ponor nek se sruši, vilo, nek val proguta, ako slogu zgazi.” U drugom činu pred spomenikom stoji Sloboda koja jednom rukom pruža Gunduliću lovorov vijenac, dok u drugoj ruci drži štit na kojemu se nalazi lik sv. Vlaha. Prema: »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 2. U listu *Obzor* kritizirali su ovaj Vojnovićev komad, smatrajući kako se autor držao dvolično jer je u političkom smislu pokušao sjediti na dva stolca (»Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 150/4-7 (1893): 2).

⁹⁰ Pjesma *Bogovi silni* srpsko-slovenskog skladatelja Davorina Jenka, nastala prema tekstu Đure Jakšića, napisana je za četveroglasni muški zbor. Pojedini dijelovi pjesme izrazito su nacionalno intonirani: *Bogovi mira, sa svetim mirom / Mirnoga Srba darujte dom! / Bogovi rata, u tesnoj borbi / Srbinu svakom darujte grom!* <http://www.riznicasrpska.net/muzika/index.php?topic=53.5;wap2> (pristup: 1. 5. 2020). Pjesma *Brankovo kolo* nastala je prema pjesmi *Djački rastanak* srpskog pjesnika Branka Radičevića. Tekst pjesme može se interpretirati u općeslavenskom motivu jer autor u njoj poziva različite narode južnoslavenskog prostora u kolo: Srbe, Hrvate, Bosance, Srijemce, Crnogorce, Dalmatince, Slavonce, Bačvane, Banačane. <http://secanja.com/kolo-kolo-naokolo-branko-radicovic/> (pristup: 1. 5. 2020).

se sagledati kao reakcija na cjelokupan program svečanosti kojemu je od samog početka bio pridani prosrpski značaj, ali i kao reakcija na glazbeni program Jedinstva čiji je nastup također bio nacionalno intoniran, posebno u prvoj pjesmi. Predstavnici Kola stoga su najprije otpjevali pjesmu *U boj!*, a nakon *Poputnice Kola* mimo programa otpjevali su još jednu pjesmu koju su slobodno prepjevali; pjesmi slovenskog pisca Simona Jenka *Adrijansko morje* izmijenili su par stihova da bi odgovarali “duhu hrvatstva”:

Buči, buči, more adrijansko!
Nekdaj bilo si slovanskom, morje adrijansko!
 Buči, buči, more adrijansko!
Negda bilo bit ćeš hrvatsko, morje adrijansko!⁹¹

Zatim su otpjevali Šenoinu pjesmu *Živila Hrvatska (Glasna Jasna)*, nakon koje je uslijedilo većinsko odobravanje uz petominutni pljesak i povike: “Živjeli!”, “Živio Faler!”⁹² Nakon treće pjesme *Ustaj rode!* u kazalištu je došlo do komešanja, dernjave i dovikivanja, zbog čega su intervenirale vlasti te su predstavnici Kola bili ukoreni. Incident je bio tim veći što je kazališnoj zabavi prisustvovao namješnik David. Sljedeći dan Kolo na svečanoj akademiji nije nastupilo.⁹³

Drugi incident odigrao se za vrijeme otkrivanja spomenika. Pred spomenikom su se okupila sva pjevačka društva i uzvanici, a ondje su govore prožete u duhu Zorina prologa održali predsjednik Odbora Giorgi i načelnik Gondola.

⁹¹ Izmijenjeni Jenkovi stihovi (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 1).

⁹² »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3/12-7 (1893): 1; »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2. Nikola Faller (1862-1938) hrvatski je dirigent, zborovođa i nastavnik glazbe. Muzički se usavršavao na privatnim studijima u Beču, Parizu i Londonu. Od 1924. do 1938. godine obnašao je funkciju predsjednika Hrvatskog pjevačkog saveza. Bio je jedan od najuglednijih osoba iz glazbenog i društvenog života u Hrvatskoj. Vidi: Faller, Nikola, dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18921> (pristup: 1. 5. 2021).

⁹³ U *Crvenoj Hrvatskoj* i *Dubrovniku* u prvim brojevima ističu da je “zabava u teatru sjajno protekla” (»Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2; »Gundulićeva Svečanost.« *Crvena Hrvatska* 26/1-7 (1893): 2). Tek u kasnijim brojevima, nakon što sukob kulminira, saznaje se o incidentima i trzavicama koje su se dogodile na proslavi. Za incident s Kolom se u *Crvenoj Hrvatskoj* (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3.) navodi tek informacija da ono sljedeći dan nije nastupalo u teatru. O detaljima incidenta *Dubrovnik* progovara tek 12. srpnja kad se hrvatske goste optužilo za barbarsko ponašanje, zbog čega ih je ukorila vlast te stoga na sljedećoj svečanoj akademiji nisu nastupali. Iz novina je teško razaznati jesu li se iz Kola na takav korak svojevoljno odlučili ili su na to bili prisiljeni (*Crvena Hrvatska* navodi da su svojevoljno odbili dalje nastupati). U *Obzoru* su naveli da je Kolo nakon druge otpjevane pjesme razljutilo Odbor te da nije moglo nastupati iduću večer (»Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 150/4-7 (1893): 2).

Giorgi je čestitao “braći iz Srbije i Hrvatske, Boke, Dalmacije i Bosne” te se zahvalio “hodočasticima što se su došli zavjetovati narodnoj ideji pred sjenom ‘velikog pjesnika slovinstva’”.⁹⁴ Istaknuo je da se spomenik podiže za vrijeme vladavine omiljenog cara i kralja Franje Josipa, čestitao je načelniku kao potomku vrsnoga književnika te se ujedno zahvalio kiparu Rendiću. Na prijedlog načelnika zajedno s pukom nazdravio je tri puta u čast caru (“Živio naš Viteški Car i Kralj Frano Josip! Živio!”). Načelnik Gondola pozdravio je “svu gospodu bez plemenske razlike jer su one grane jednog plemena slovinskog naroda” te je izrazio nadu “(...) da pred ovijem spomenikom iščeznu sve razmirice, jer se jedino u slozi i ljubavi možemo nadati boljoj budućnosti”.⁹⁵ Govor je završio pozdravom Gunduliću (“Velikom Dubrovčaninu, neumrlom pjesniku slava!”).⁹⁶ Uslijedilo je sviranje Dubrovačke građanske muzike (*Himna Gunduliću*) i Dubrovačke glazbe (*Koračnica Gundulić*). Spomenik je zatim blagoslovio kanonik dum Stjepo Bazdan, nakon čega je uslijedilo postavljanje vijenaca popraćeno sviranjem glazbe; Srpsko pjevačko društvo Jedinstvo otpjevalo je pjesmu *Sokolovi* od Topalovića, a Kolo s predstavnicima *Himnu Gunduliću*.⁹⁷ Poslije glazbenog programa okupljeno mnoštvo stalo je izvikivati nacionalno intonirane pokliče, gotovo pa natječući se među sobom tko će više i bolje naglasiti pjesnikovu nacionalnu pripadnost. Među pokličima koje je mnoštvo upućivalo bili su sljedeći: “Slava srpskom pjesniku Ivanu Frana Gundulića!”, “Slava našem srpskom pjesniku Ivanu Franu Gunduliću!”, “Slava hrvatskom pjesniku Gunduliću!”, “Živjeli Strossmayer i Starčević!” i dr.⁹⁸ S prozora kuća vikalo se: “Slava Hrvatu Gunduliću!”, “Slava Dušanovu pjesniku!”, “Živila hrvatska prijestolnica!”, “Živio Štrosmajer, živio Starčević!”, “Živio hrvatski Dubrovnik!”.⁹⁹ Središnja ceremonija završila je otkrivanjem spomenika nakon čega su se gosti razišli.

⁹⁴ »Svečanost otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2.

⁹⁵ »Svečanost otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2.

⁹⁶ »Svečanost otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2. U *Crvenoj Hrvatskoj* kritizirali su Gondolin govor, kazavši: “Načelnikov govor bio [je] odviše hladan, službenog tona (...) Ne možemo poreći, da se je čin otkrića obavio nekako odviše hladno, službenim tonom. Trebalo je da jekne gromki glas hrvatskih pjevača da se u one hiljade i hiljade naroda probudi žilica poleta i entuzijazma.” (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak)« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 1).

⁹⁷ »Svečanost otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2.

⁹⁸ »Svečanost otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 2.

⁹⁹ »Gundulićevo slavlje u Dubrovniku.« *Obzor* 145/27-6 (1893): 1. Navodno je buru klicanja izazvao Juraj Bianki koji je izviknuo: “Slava hrvatskom pjesniku Gunduliću!”, nakon čega su uslijedili uzvici: “Slava Hrvatu Mažuraniću, koji nam je Gundulića popunio!”, “Slava hrvatskoj Matici i Akademiji, koje ga iz zaboravnosti uskrisie!”, “Slava Hrvatu Rendiću!”. Prema: »Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 148/1-7 (1893): 2.

Politički skupovi na otvorenom

Po završetku službenog okvira proslave tenzije koje su postupno rasle među sudionicima su kulminirale. Obje strane potom prekidaju sa zajedničkim aktivnostima te se nacionalno grupiraju. Na odabranim lokacijama počinju se odvijati okupljanja koja prate “politički” skupovi u kojima prevladava veherentna retorika i antagoniziranje suprotne strane. Okupljanja se održavaju na Gundulićevoj poljani i kod gostionice Lacroma.

Prvo veće političko okupljanje dogodilo se u podnevnim satima nedugo po otkrivanju spomenika kada se grupa Srba pod srpskim trobojnicama zaputila u Grad. U toj su grupi bili, među ostalim, pjesnik Jovan Sundečić, barun Jovan Živković, povjesničar Milorad Medaković i trgovac Nikola Ćuk. Prošli su pored zgrade Općine te su pozdravili načelnika koji im je s prozora odzdravio.¹⁰⁰ Potom su se uputili na Poljanu gdje je Srpsko pjevačko društvo Jedinstvo otpjevalo jednu pjesmu. Barun Živković pokušao je održati govor, koji je intervencijom vladina komesara bio prekinut, a okupljanje raspušteno.¹⁰¹ Istog dana Hrvati su se navečer okupili u gostionici Lacroma. Ondje su održali pravi politički skup na kojemu su prisustvovali: Frano Supilo, Milan Amruš, Pero Čingrija, Rafo Pucić, Ante Trumbić, Josip Tavčar, Josip Frank, Vjekoslav Spinčić, Juraj Biankini, predstavnik bokeljskih Hrvata de Mattei, August Harambašić i Salamon Mandolfo.¹⁰² Budući da je vani puhalo, gosti su se s terase sklonili u podrum. Prvi je govor održao Josip Tavčar, zastupnik Matice slovenske. Govoreći na slovenskome, izjavio je da bi se Slovenci u slučaju krajnje potrebe trebali “pretopiti u Hrvate, nikad u Nijemce” te da Slovenci moraju raditi po programu Stranke prava.¹⁰³ Poslije Tavčara govor su održali Biankini i de Mattei, koji je govorio o širenju hrvatske misli u Boki. Za riječ se potom javio Frank, koji je kazao da “Hrvati nisu došli u Dubrovnik samo da se poklone hrvatskome

¹⁰⁰ Prema kasnijem pisanju u *Dubrovniku* čini se da su najprije pred Borsaljama pokušali izvesti manji skup; govor je održao Vlaho Matijević, dok je Ivanu Miljanu komesar zabranio govor. Time su u *Dubrovniku* čitatelje upozorili na cenzuru koju su vlasti provodile u gradu. »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 2/5-7 (1893): 1.

¹⁰¹ U novinama ne objašnjavaju zašto je točno došlo do raspuštanja okupljanja. »Gundulićevo slavlje.« *Obzor* 151/5-7 (1893): 1.

¹⁰² »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3.

¹⁰³ *Crvena Hrvatska* također je prenijela Tavčarov govor: “(...) ako se imamo pretopiti, kaže, u koji narod, pretopimo se u Hrvate, nikad u Nijemce, jer kad se stopimo s Hrvatima ostaćemo ono što i sad.” (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3).

pjesniku Gunduliću, nego i da uzmu u posjed Dubrovnik za ideju hrvatstva”.¹⁰⁴ U općem zanosu koji je nastao Franka su gosti podigli uvis. Supilo se u govoru nadovezao na Franka kazavši da je “Dubrovnik za hrvatstvo osvojen” što se vidjelo na proslavi, a vidjet će se i na nadolazećim izborima.¹⁰⁵ Nakon njega za riječ se javio Marko Šešelj, predstavnik Hrvata u Bosni, koji je odgovorio da je i Bosna i Hercegovina osvojena za hrvatstvo. Frank mu je potom pokušao replicirati, međutim, intervencijom vladina komesara zabranjeno mu je dalje odgovarati. Društvo je potom zapjevalo davoriju te se stalo razilaziti.¹⁰⁶

Posjeti mjestima sjećanja i simboličko potvrđivanje nacionalnog prostora

Posljednji dan svečanosti pojedini gosti iskoristili su za obilježavanje srpskog blagdana Vidovdana, koji se tradicionalno slavi 28. lipnja. U dubrovačkoj pravoslavnoj crkvi Svete Blagovijesti održana je liturgija za pale kosovske junake i za Ivana Gundulića. Misu je koncelebrirao episkop Gerasim Petranović, a liturgiju pjevalo Beogradsko srpsko pjevačko društvo. Po završetku misnog slavja Srpsko pjevačko društvo Jedinstvo posjetilo je grob svoga dobrotvora, srpskog trgovca Boža Boškovića, a nakon otpjevanje *Vječna pamjat* na grob su položili vijenac.¹⁰⁷ Potom su otišli u Dubrovačku štionicu gdje su odsvirali *Rukovijet narodnijeh pjesama*. U podnevnim satima otišli su na grob Meda Pucića kod crkve sv. Mihajla u Lapadu gdje su održali manji politički skup. Nakon polaganja cvijeća i pjevanja *Vječna pamjat* govor je održao bokeljski političar Vladimir Trojanović. U teatralnom nastupu Trojanović je kleknuo i poljubio Pucićev grob te izjavio da je “ovaj žarki poljubac, poljubac cijelog srpstva”.¹⁰⁸ Potom je na grobu položio zakletvu: “Zaklinjem se da ćemo slijediti tvoje stope, da ćemo čuvati Tvoj i naš srpski grad kao i ovi tvoj grob da ga

¹⁰⁴ »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3.

¹⁰⁵ »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3; »Gundulićevo slavlje u Dubrovniku.« *Obzor* 145/27-6 (1893): 1.

¹⁰⁶ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 4/19-7 (1893): 1; »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3.

¹⁰⁷ »Na grobu Boža Boškovića.« *Dubrovnik* 2/5-7 (1893): 3.

¹⁰⁸ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3. U *Crvenoj Hrvatskoj* prenijeli su da je “oko hiljadu Srba” otišlo na Medov grb, ističući da se Pucić zalagao za aneksionistički program. Za kraj su podboli Vojnovića kazavši da je ondje otišao “da se rehabilitira pred Bokeljima”. Pitaju se u čije ime se zahvaljuje kada je dom Pucićeve obitelji bio okićen hrvatskim trobojnicama (»Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 3).

dušman ne otme dokle i jednog Srbina usteče.”¹⁰⁹ Nakon što je Trojanović ponovno poljubio grob, sudionici su uzviknuli: “Slava srpskom pjesniku Medu Puciću!” Predsjednik Zemaljskog odbora Đuro Vojnović potom se prisutnima zahvalio u ime Pucićeve obitelji.¹¹⁰ Govor je zatim, uz nevoljko dopuštenje predstavnika poglavarstva, održao i Vlaho Matijević, koji je izjavio da dubrovačka omladina ne zaboravlja svoje srpstvo te da pruža ruku svim Slavenima.¹¹¹ Nakon govora Matijević se zahvalio prisutnima (“hvala Vam, Braćo, jer ste tijekom najbolje dokazali kako je lažna i netemeljita osvada da nas vjera dijeli”) te je podignut uvis i trijumfalno iznesen s groblja.¹¹² Prema pisanju *Crvene Hrvatske*, na groblju je navodno došlo do incidenta s vladinim komesarom koji je zabranio nastup dum Ivanu Miljanu koji se u dramatičnom zanosu bacio na grob i komesaru uzviknuo: “Evo ubijte me, neka moja krv poškropi ovu srpsku zemlju u kojoj leže ostaci ovog vrijednog muža!”¹¹³ Intervencija vladina komesara u dvama spomenutim slučajevima ilustrira razinu do koje se moglo tolerirati nacionalne ispade, pri čemu je očigledno da se nastojalo izbjeći međudržavne tenzije ili ispade koji bi doveli u pitanje aktualni politički poredak, što se, primjerice, vidi u slučaju prekidanja govora Josipa Franka i baruna Živkovića, koji su izjavama dovodili u pitanje državni integritet.

¹⁰⁹ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3.

¹¹⁰ Vojnović je bio stric Iva i Luja Vojnovića te član dalmatinske Srpske stranke. *Crvena Hrvatska* vrlo brzo je objavila pismo Pucićeve obitelji koje su potpisali Ane Pozza-Giorgi te Niko i Marko Pozza. U pismu su izrazili žaljenje zbog Vojnovićeve izjave, ističući da Medo Pucić nikad nije bio protiv sjedinjenja Hrvata i da bi se zdušno, da je živ, usprotivio Vojnovićevim riječima (»Izjava.« *Crvena Hrvatska* 28/15-7 (1893): 3). U *Dubrovniku* su kasnije reterirali navodeći da je namjera sudionika bila odati počast Puciću kao velikom pjesniku, ovoga puta napominjući da je zahvala izrečena u ime jednog od Medovih rođaka, Mata Pozza. M. Pozza se kasnije brzojavom javio u *Dubrovniku* kazavši kako zbog starosti nije bio na Medovu grobu i kako je zamolio Đura Vojnovića, koji mu je došao doma u posjet, da kao najstariji u obitelji Pozza u njegovo ime pozdravi okupljene. (»Izjava.« *Dubrovnik* 4/19-7 (1893): 3). Kasnije se u polemiku uključio podban Živković koji je istaknuo da je Medo Pucić otvoreno isticao svoje srpstvo te da okupljanje nije bilo čin demonstracije, već odavanje počasti (»Prenosimo i rado ovdje donosimo: Izjava.« *Dubrovnik* 5/26-7 (1893): 4).

¹¹¹ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3.

¹¹² »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3.

¹¹³ »Dopis. Trebinje.« *Crvena Hrvatska* 28/15-7 (1893): 3. Ivan Miljan bio je župnik u Župi dubrovačkoj. Od stanovništva iz dubrovačke okolice jedino Župljani nisu kolektivno prisustvovali proslavi pod svojim barjakom. Navodno je u Župi došlo do incidenta s Miljanom koji je svojim župljanima zabranio trobojnicu te ih prozvao s oltara da oni nisu ni Hrvati ni Srbi. U *Crvenoj Hrvatskoj* kasnije navode da je župnik viđen kako blagoslivlja i prišiva srpsku trobojnicu. (»Dopis. Župa.« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 6).

Poslije otkrivanja spomenika navečer je u Gružu bila priređena pučka zabava koja je trajala do ponoći; igrala se tombola, održavali su se muzički koncerti, pjevale su se narodne pjesme, igrale pučke igre te plesalo narodno kolo. Zabavi su prisustvovali namjesnik David, episkop Petranović, predsjednik sabora Vojnović i načelnik Gondola. U ponoć se ispraćalo goste koji su se parobrodima uputili u Boku kotorsku (npr. *Hungaria* sa Srbima iz Hrvatske, *Iris* s Vojvođanima, *Epidaur* s Bokeljima...). Zanimljivo je istaknuti da je podjela po pitanju nacionalne pripadnosti Dubrovnika na površinu iznijela i problem nacionalne pripadnosti Boke, koja se tada u administrativnom smislu nalazila u sklopu austrijske Dalmacije. Ta se podijeljenost iskazivala i među samim gostima iz Boke, ali i vijencima koje su tamošnje općine i ustanove poslale u Dubrovnik. Budući da su hrvatska i srpska strana u simboličkom smislu nacionalno "obilježile" prostor Dubrovnika, iduća etapa bila je daljnje označavanje susjednog teritorija.¹¹⁴ Gosti su stoga ubrzo nakon završetka proslave kao dio svoje rute potvrđivanja nacionalnog prostora otišli i na prostor Boke kotorske grupirajući se također prema nacionalnom ključu.

U narednim danima gosti su se postupno vraćali iz Boke te su im pojedini Dubrovčani krenuli ususret. Oko 150 dubrovačkih Srba uputilo se parobrodom put Cavtata gdje su presreli brod *Iris*. U zanosu koji je nastao putnici su pjevali pjesme i ispaljivali rakete s brodova. Posebno veselje nastalo je kad su otpjevane pjesme *Rado ide Srbini u vojnike* i *Vesela je Srbadija*.¹¹⁵ Okupljene dubrovačke Srbe pozdravili su pjesnik Jovanović Zmaj i barun Živković, koji je izjavio da su posvjedočili čiji je Dubrovnik i Boka.¹¹⁶ U ime Dubrovčana povratnike je pozdravio Vlaho Matijević. Slična situacija odigrala se i po povratku hrvatskih gostiju iz Boke. Na čelu grupe koja je krenula dočekati Hrvate iz Banske Hrvatske bio je Pero Čingrija, a goste se dočekalo glazbom i pjesmama, među kojima su izvedene i hrvatske davorije.¹¹⁷ Proslava je time u konačnici bila privedena kraju te su se gosti razišli. Međutim, tenzije i sukobi koji su izazvani proslavom nastavili su se u narednim mjesecima preko novina.

¹¹⁴ Za više informacija o simboličkom označavanju samog prostora i krajolika vidi: Anthony D. Smith, *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*. New York: Oxford University Press, 2003: 131-165.

¹¹⁵ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3. Srbe koji su na izlet krenuli brodom *Hungaria* kasnije su dočekali načelnik Gondola, zamjenik predsjednika Odbora Ohmučević Bizarro i Vlaho Matijević te su se s njima srdačno pozdravili. »Poslije proslave Gundulićeve.« *Dubrovnik* 8/16-8 (1893): 2.

¹¹⁶ »Svečanost o otkriću Gundulićeva spomenika u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 1/2-7 (1893): 3.

¹¹⁷ »Gundulićeva Svečanost (Svršetak).« *Crvena Hrvatska* 27/8-7 (1893): 4.

Kraj proslave

Neuspjeh proslave i incidenti koji su se dogodili za vrijeme njezina trajanja prenijeli su se daleko izvan granica Dubrovnika. Bečki *Neue Frei Presse* izvjestio je da svečanost nije uspjela te da do najavljivanog pomirenja Hrvata i Srba nije došlo.¹¹⁸ Umjesto toga između *Dubrovnika* i *Crvene Hrvatske* razvila se opsežna polemika o karakteru svečanosti koja je trajala mjesecima.¹¹⁹ To je pokazalo koliko je svečanost podizanja Gundulićeva spomenika bila “organizacijski uspjeh dubrovačkih pravaša i narodnjaka”,¹²⁰ koji su uspjeli iskoristiti proslavu kao medij preko kojeg su odaslali poruku o hrvatskom karakteru svečanosti. Pokušaj organizatora da se proslavi prida prikriveni srpski značaj nije uspio jer je na proslavi prisustvovao velik broj hrvatskih gostiju i dubrovačko stanovništvo koji su isticanjem nacionalnih simbola i ritualnim izvedbama majorizirali ostale sudionike i time iskazali hrvatski karakter svečanosti. Tim događanjima jasno je bila iskazana prijepornost Gundulićeva spomenika koji je umjesto simbola ujedinjenja obiju strana postao simbol podjela i oprečnih interpretacija karaktera svečanosti. Proslava je, naime, na vidjelo iznjedrila pokušaj da se domaći nacionalizmi (hrvatski i srpski) izgrade na starijim identitetima - u ovom slučaju na dubrovačkoj višestoljetnoj municipalnoj tradiciji kojoj je pridana nacionalna kvaliteta. Primjer Gundulićeve proslave tako je potvrdio tvrdnje pojedinih povjesničara o potrebi sagledavanja nacionalizma 19. stoljeća iz pozicije njihova lokalnog poimanja.¹²¹ Proslava je, dakako, ostavila posljedice i na same političke odnose unutar Dubrovnika. Odnosi unutar srpsko-autonomaške koalicije na sljedećim izborima 1894. bili su

¹¹⁸ U *Neue Frei Pressu* prenijeli su izvještaj iz *Agramer Zeitung* da na proslavi nije došlo do pomirenja obiju strana (»Telegramme der „Neuen Freien Presse“. Agram, 27. juni.« *Neue Freie Presse* 10361/28-6 (1893): 8).

To su isto prenijeli i u *Dubrovniku* gdje su za propast proslave okrivili Hrvate: “(...) a tome su krivi Hrvati, koji dogjoše u Dubrovnik s programom ‘uzeti Dubrovnik u posjed za čisti hrvacki pravac.’” (»Poslije proslave Gundulićeve.« *Dubrovnik* 5/26-7 (1893): 1). U bečkom *Pressu* istaknuli su kako se više nitko ne sjeća ni proslave ni kako je ona prošla. U *Pressu* su ustvrdili kako je to dokaz da nije ostvarena želja onih koji su htjeli da proslava završi kao Kačićeva u Makarskoj (»Epilog Gundulićevoj svečanosti.« *Dubrovnik* 6/2-8 (1893): 1).

¹¹⁹ Oba lista vodila su polemiku o broju sudionika svečanosti, nastojeći pokazati da je baš njihova strana okupila velik broj ljudi. Posebno se oštra retorika vidjela na primjeru incidenata koji su se događali u vrijeme proslave, prilikom čega je svaka strana pomno navodila krimene one druge.

¹²⁰ S. Ćosić, *Tko su bili i kakvu su politiku vodili dubrovački Srbi katolici*: 20.

¹²¹ W. Whyte i O. Zimmer, »Introduction.«: 1-13.

narušeni unutarnjim sukobima, što se u konačnici odrazilo na izborni rezultat kad je koalicija nakon ponovljenih izbora u Trećem izbornom tijelu izgubila 12 mjesta.¹²² Simboli i rituali carskog lojalizma u kontekstu proslave također su ostali po strani jer se ni gosti ni lokalno stanovništvo nisu posebno trudili iskazati odanost državi i caru izvan službenog programa. Krajnji rezultat proslave stoga je bilo upisivanje nacionalnog značenja u prostor Poljane, čime je Dubrovnik posredno vezan uz hrvatsku nacionalnu ideju.

Zaključak

Proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika 1893. godine na jednom je mjestu pokazala svu složenost nacionalno-političkih odnosa na dubrovačkom području krajem 19. stoljeća. Ishod proslave pokazao je prijepornost Gundulićeva spomenika, koji je umjesto simbola okupljanja postao simbol podjela između dvaju nacionalnih pokreta. Organizatori svečanosti, nastojeći izbjeći međudržavne incidente i sukobe s državnim vlastima, program proslave temeljili su na dubrovačkoj i južnoslavenskoj sastavnici te na isticanju carskog lojalizma. Međutim, različitim postupcima proslavi su nastojali pridati prikrivereni srpski značaj. Program svečanosti bio je narušen djelovanjem pravaških i narodnjačkih sudionika koji su demaskirali pravu narav proslave te je došlo do otvorenog nacionalnog dimenzioniranja proslave. Sudionici svečanosti svoj su nacionalni identitet stoga iskazivali putem simboličkih i ritualnih izvedbi, od nošenja zastava, ukrasnih vrpce i znački u nacionalnim bojama, pa sve do pjevanja domoljubnih pjesama i posjeta mjestima sjećanja te organizacije političkih skupova. Proslava je u konačnici većim dijelom protekla u općehrvatskom duhu, čime su dubrovački pravaški i narodnjački političari iz Dubrovnika odaslali snažnu poruku o njegovoj nacionalnoj pripadnosti. Uključivanjem šireg stanovništva u proslavu pokazalo se koliko je nacionalna agitacija na dubrovačkom području krajem 19. stoljeća bila razvijenija odnosu na druga hrvatska područja. Rad je potvrdio i tvrdnje etnosimbolista o pokušaju izgrađivanja

---

¹²² Na izborima 1894. došlo do sukoba unutar srpsko-autonomaške koalicije oko raspodjele mandata u općinskom vijeću i funkcija u poglavarstvu. Žalba narodnjaka zbog protuzakonitih postupaka gradske uprave rezultirala je odlukom Namjesništva o ponavljanju izbora u Trećem izbornom tijelu. Zbog sukoba unutar koalicije pristaše Srpske stranke nisu izašli na izbore te su hrvatski kandidati dobili 12 mjesta za općinsko vijeće. Prema: B. Đurasović i J. Jelić, »Utjecaj lista *Pravo* (1895-1896) na jačanje hrvatske nacionalne ideologije u Dubrovniku krajem 19. stoljeća.«: 230-231.

modernih nacionalizama na starijim identitetskim podlogama; u ovom slučaju radilo se o pokušaju da se domaći nacionalizmi izgrade na dubrovačkoj povijesti, tradiciji i identitetu. Također se pokazalo nužnim da se u budućim istraživanjima krene od promatranja transfera i recepcije nacionalizama na lokalnoj razini, koji svugdje pokazuju određene specifičnosti. Ovaj rad u tom je smislu nastojao ponuditi jednu drugačiju perspektivu čitavoj priči oko podizanja spomenika usmjerivši se na simbole i rituale vezane uz svečanost. Postavljena istraživačka pitanja pokazala su da su simboli i ritualne izvedbe igrale veliku ulogu u ostvarivanju ukupnog dojma nacionalnog dimenzioniranja proslave, pored verbalnih iskaza (javnih govora) i natpisa u novinama. Nadalje, potvrdila se tvrdnja A. D. Smitha kako simboli mogu biti “ambivalentni” jer je oprečna interpretacija Gundulićeva spomenika bila okidač sukoba na svečanosti, čime je prostor spomenika postao prijeporan. U tom sukobu prevladali su hrvatski političari, koji su mobilizacijom lokalnog stanovništva, dovođenjem hrvatskih gostiju i korištenjem različitih metoda (od simboličkih do ritualnih izvedbi) postigli simboličko zauzimanje prostora, čime su u prostor spomenika “upisali” nacionalno značenje i time odaslali poruku o hrvatskoj pripadnosti Dubrovnika.

**MONUMENT AS A PLACE OF CONTROVERSY:
A THREE-DAY CELEBRATION MARKING THE
UNVEILING OF GUNDULIĆ'S MONUMENT IN
DUBROVNIK IN 1893**

IVAN GRKEŠ

Summary

The article deals with the celebration marking the unveiling of the monument to Ivan Gundulić, Baroque poet of Dubrovnik, in 1893. This three-day event was organised by the committee for the mounting of Gundulić's monument and the Municipality of Dubrovnik, governed at the time by the coalition between the Serbian Party and the autonomists. The celebration was officially presented through the prism of glorification of the life and work of Gundulić as the most prominent Dubrovnik and South-Slav writer. Although it initially appeared that the organisers were determined to circumvent the national character of the occasion, in reality, however, a hidden attempt to give the celebration a Serbian tone was at work, yet this stratagem did not escape the sharp-eyed politicians of the Party of Rights and People's Party. As a result, the celebration took a course that the organisers least expected. It turned into a political and symbolic arena in which the mentioned parties battled over the national identity of Dubrovnik. Instead of being a point of cohesion, Gundulić's monument had thus become a place of controversy, a symbol of division among the celebration participants. In this article emphasis has thus been placed on the political performances in the open, in which some of the participants through symbolic and ritual activities tended to give a national colour to the celebration (e.g. verbal statements, iconographic symbols, visits to the sites of memory). Despite the political intentions of organisers and the initial tensions, the celebration eventually assumed a genuine Croatian spirit, of which the newspapers informed the public, communicating a strong message on the national identity of Dubrovnik.

